

Andrzej Borkowski
(Lublin)

Materiały greckie do autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce cz. I.

1. Rozmowy wstępne (1920-1922).

Temat autokefalii pojawił się w kręgach rządowych i kościelnych, kiedy w skład odrodzonego państwa polskiego weszły tereny zdominowane przez ludność wyznania prawosławnego¹. Celem rozmów prowadzonych przez czynniki rządowe z hierarchią prawosławną w Polsce było możliwie jak najszybsze zerwanie wszelkich związków z wrogiem w stosunku do państwa polskiego i prawosławia rządem bolszewików.

W dniu 12 listopada 1919 r. MWRiOP wystosowało do kompetentnych w tej sprawie organów państwowych komunikat o sytuacji Kościoła prawosławnego w Polsce², proponując jednocześnie ewentualne posunięcia:

- Obecnie na obszarze państwa polskiego prawosławni nie posiadają swego kanonicznego zwierzchnika.
- Wobec braku konsystorza prawosławne duchowieństwo nie wie, do kogo ma się zwracać w sprawach kanonicznych.
- Nie posiadając swego zwierzchnika, prawosławni w Polsce czują się nadal zależni od Kościoła rosyjskiego i jedynie ze względu na panujący obecnie w Rosji chaos nie utrzymują łączności z wrogo ustosunkowanymi do państwa polskiego hierarchami.

---

¹ Алексей (biskup), *К истории Православной Церкви в Польше за десятилетие пребывания во главе ея Блаженнейшего Митрополита Дионисия (1923 - 1933)*, Warszawa 1937, [dalej: Алексей, *К истории...*], s. 9-10.

² Pismo MWRiOP do MSZ, MSW oraz Generalnego Komisarza Ziem Wschodnich w sprawie uregulowania kwestii hierarchii Kościoła Prawosławnego w Polsce (12 XI 1919), Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: AAN, MWRiOP) sygn. 960, k. 42-44.

- Z uwagi na powyższe fakty byłoby pożądanym utworzenie w granicach Rzeczypospolitej Polskiej samorządnej hierarchii prawosławnej, niezależnej od Patriarchatu w Moskwie, który w 1918 r. mianował, bez uprzedniej zgody państwa polskiego, na arcybiskupstwo warszawskie władzę Serafina.
- Ministerstwo stoi na stanowisku całkowitej niezależności Kościoła prawosławnego w Polsce od obcych wpływów, a zwłaszcza Moskwy, i uważa za pożądane wystąpienie się dla niego autokefalii.
- Podążając za przykładem tworzących się niezależnych Kościołów prawosławnych w Europie Wschodniej ministerstwo sugeruje, iż za zgodą lokalnej prawosławnej hierarchii oraz przy inicjatywie i udziale rządu polskiego możliwe jest uzyskanie kościelnej niezależności prawosławnym wiernym w Polsce.
- W sprawie autokefalii wymagany jest odpowiedni wpływ na prawosławne duchowieństwo. Równocześnie państwo polskie powinno zabezpieczyć materialne uposażenie kleru oraz zaspokoić potrzeby wyznaniowe prawosławnej ludności.
- Ministerstwo zaznacza, że królowie polscy czynili wielokrotne starania w sprawie kościelnej niezależności, zawsze rozpoczynając je od porozumienia z patriarchatem ekumenicznym. Z tego względu ministerstwo stoi na stanowisku, że pertraktacje w tej sprawie należy rozpocząć wyłącznie z patriarchatem w Konstantynopolu.

W odpowiedzi na powyższe pismo MWRiOP z dnia 12 listopada 1919 r., MSZ poinformowało tydzień później, że sprawę uregulowania położenia Kościoła Prawosławnego w Polsce uważa za nader ważną i pilną. Z tego względu, według jego opinii, rząd polski powinien przedsięwziąć odpowiednie kroki w celu oddzielenia jego od patriarchatu w Moskwie, porozumiewając się uprzednio w tej kwestii z miejscowym prawosławnym duchowieństwem oraz z patriarchatem ekumenicznym³.

Z inicjatywy MWRiOP w dniach 12 lutego i 13 kwietnia 1920 r. odbyła się konferencja, w trakcie której omówiono kwestię kanonicznej niezależności Kościoła prawosławnego w Polsce. Wzięli w niej udział przedstawiciele Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, Zarządu Cywilnego Wołynia i Podola oraz MWRiOP. Członkowie konferencji stwierdzili jednak, że jest jeszcze za wcześnie na podejmowanie rozmów z prawosławną hierarchią w Polsce w sprawie autokefalii, ze względu na brak ustalenia granic wschodnich Rzeczypospolitej. Wyrazili również przekonanie, że w związku z potrzebą usunięcia wpływów patriarchatu moskiewskiego na prawosławną ludność w Polsce należy dążyć do faktycznego jej uniezależnienia, oddając ją uprzednio pod jurysdykcję patriarchy ekumenicznego Joachima II⁴.

³ Pismo MSZ do MWRiOP (19 XI 1919), AAN, MWRiOP, sygn. 960, k. 5.

⁴ Notatka informacyjna dla MSZ z przebiegu konferencji pomiędzy Zarządem Cywilnym Ziem Wschodnich, Zarządem Cywilnym Wołynia i Podola i MWRiOP (12 II 1920 oraz 13 IV 1920), AAN, MWRiOP, sygn. 1003, k. 2. M. Papierzyńska-Turek, *Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918-1939* [dalej: M. Papierzyńska, *Państwo wobec prawosławia*], s. 105; T. Woronicz, *Zagadnienie au-*

Wstępne rozmowy między przedstawicielstwem rządu polskiego w Turcji a patriarchatem ekumenicznym w Konstantynopolu zostały zainicjowane już w 1920 r. W roku następnym były widoczne efekty pierwszych starań przedstawicielstwa rządu polskiego przy Wysokiej Porcie. W piśmie z dnia 19 maja 1921 r. poseł Rzeczypospolitej Polskiej w Konstantynopolu Władysław Jodko, poinformował MSZ w Polsce, że z inicjatywy patriarchatu ekumenicznego złożył przed kilkoma dniami wizytę locum tenensowi tronu patriarchalnego, który osobiście zaoferował pomoc w udzieleniu wskazówek odnośnie procedury związanej z uzyskaniem samodzielności przez Kościół prawosławny w Polsce⁵. Poradził on swemu rozmówcy, że w tym celu należy złożyć do kancelarii patriarchatu stosowne podanie, które stwierdzałyby następujące fakty, że:

- 1) Kościół prawosławny w Polsce początkowo wchodził w skład metropolii kijowskiej, podlegającej bezpośrednio jurysdykcji Konstantynopola.
- 2) W skutek presji ze strony carów Rosji zlikwidowano metropolię kijowską, a prawosławnych Rzeczypospolitej wcielono w struktury patriarchatu moskiewskiego.
- 3) Dzisiaj, wyznawcy prawosławia w Polsce ponownie żądają utworzenia swej metropolii na zasadach autokefalii.
- 4) Podanie powinno zawierać wyraźną zgodę hierarchii prawosławnej w Polsce oraz rządu polskiego.

Locum tenens podkreślił, iż w sprawie przyznawania samodzielności poszczególnym Kościołom lokalnym decyduje wyłącznie patriarcha ekumeniczny. W powyższej sytuacji W. Jodko radził, aby podanie zostało wniesione za dwa miesiące, tzn. mniej więcej w lipcu 1921 r., po zakończeniu wyborów nowego patriarchy w Konstantynopolu.

Wizyta polskiego posła w patriarchacie ekumenicznym odbiła się pozytywnym echem w greckich kręgach kościelnych. Świadczy o tym relacja zamieszczona w głównym periodyku patriarchatu *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, zgodnie, z którą podczas serdecznego spotkania w patriarchacie została poruszona kwestia wyznawców prawosławia w Polsce. Jednocześnie w trakcie rozmowy W. Jodko wyraził żywe zainteresowanie sprawą prawosławia rządu polskiego, który w nowych uwarunkowaniach politycznych, już jako niepodległe państwo, dążył do przyznania Kościołowi prawosławnemu samodzielności na bazie autokefalii za zgodą i z błogosławieństwa Wielkiego Kościoła w Konstantynopolu. Ze swojej strony locum tenens zapewnił, że w najbliższym czasie, wraz z wyborem nowego zwierzchnika na tronie ekumenicznym, poczyni starania o sfinalizowanie powyższej kwestii⁶.

O tym, że MWRiOP zależało na jak najszybszym rozwiązaniu sprawy związanej z ustrojem Kościoła prawosławnego w Polsce, może świadczyć fakt, iż jeszcze tego samego dnia 19 maja, zwróciło się do MSZ z propozycją, aby równorzędnie z

tokefalii *Cerkwi Prawosławnej w Polsce*, Wilno 1923, s. 4.

⁵ AAN, MWRiOP, sygn. 1003, k. 16. Redakcja, «Εν Κων/πολει», *Νεολόγος* 15/2 V 1921, s. 2 b.

⁶ Redakcja, «Ειδήσεις. Ορθόδοξοι Πολωνίας», *ΕΑ* 41 (1921) 143α.; Por. В. Боровой, «Польское государство и Православная Церковь в междувоенном периоде на фоне межрелигиозных отношений», *Katolicyzm w Rosji i Prawosławie w Polsce w (XI - XX)*, s. 325.

akcją wewnętrzną, polegającą na uzyskaniu zgody władz duchowych Kościoła prawosławnego w Polsce, zwrócić się do patriarchy konstantynopolińskiego, w celu uzyskania błogosławieństwa tworzącej się samodzielnej jednostce Kościoła prawosławnego w Polsce⁷. Równocześnie minister Maciej Rataj skierował prośbę do MSZ, aby zleciło posłowi polskiemu w Konstantynopolu kontynuowanie swych rozmów z patriarchatem, a także by w sposób poufny uzyskał on szczegóły w sprawie ustroju Kościoła autokefalicznego. Jeśli nowy patriarcha nie przedstawi konkretnych zarzutów przeciw, zaznaczył minister, to należałoby natychmiast zwrócić się do niego z pisemną prośbą o udzielenie błogosławieństwa prawosławnym wiernym w Polsce na utworzenie autokefalicznej jednostki Kościoła wschodniego.

W rezultacie akcji dyplomatycznej rządu polskiego, locum tenens tronu ekumenicznego przesłał za pośrednictwem posła polskiego w Konstantynopolu pisemne błogosławieństwo prezydentowi Rzeczypospolitej marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu oraz całemu narodowi polskiemu. Posłanie patriarchy zostało odczytane podczas konferencji poświęconej autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce, która odbyła się z inicjatywy MSZ w dniu 27 maja 1921 r.⁸. Ministerstwo postanowiło skierować do patriarchatu ekumenicznego oficjalną prośbę o przyznanie autokefalii Kościołowi prawosławnemu w Polsce.

Wyżej wymieniony akt MSZ w sprawie złożenia do patriarchatu w Konstantynopolu podania o przyznanie autokefalii lokalnemu Kościołowi prawosławnemu był przede wszystkim uwarunkowany od wyraźnej na nią zgodę prawosławnej hierarchii w Polsce. Z tego względu rząd polski podjął rozmowy na temat samodzielności kościelnej z hierarchiami, wyrażającymi chęć do współpracy z rządem polskim, tzn. z abp. Jerzym oraz biskupami Dionizym i Pantelejmonem. Podczas konferencji zwołanej 16 września 1921 r. z inicjatywy rządu w gabinecie ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Macieja Rataja, hierarchowie zgodzili się na powierzenie naczelnej władzy kościelnej w Polsce arcybiskupowi Jerzemu⁹. Swe oświadczenie, że „radzi są poświęcić się pracy na rzecz Cerkwi na podstawie autokefalii”, uzależnili jednak od uprzedniej na nią zgodę patriarchy moskiewskiego¹⁰.

⁷ AAN, MWRiOP, sygn. 1003, k. 14.

⁸ AAN, MWRiOP, sygn. 1003, k. 34.

⁹ Pisma biskupów Dionizego i Pantelejmona do ministra wyznań i oświecenia publicznego M. Rataja (16 IX 1921), AAN, MWRiOP, sygn. 959, k. 2-3. „Rozważywszy z polecenia Pana Ministra stan prawny Cerkwi w granicach Polski, jak również ciężkie warunki życia cerkiewnego w Chełmskiej i Warszawskiej Diecezji, pozostających przez długi czas bez swych Arcypasterzy, my niżej pomienowani ks. biskupi Prawosławnej Cerkwi, w celach ustalenia odpowiedniej głowy Cerkwi Prawosławnej w Polsce, również jak i w interesach ludności prawosławnej Chełmskiej i Warszawskiej Diecezji, liczym za swój święty obowiązek dowieść do wiadomości Pana Ministra, iż wg naszej opinii przedstawia się konieczną potrzebą natychmiastowe postawienie na czele zarządu wyżej wspomnianych diecezji czcigodnego Arcypasterza, który byłby głową całej Cerkwi Prawosławnej w Polsce. Za takiego Arcypasterza my uznajemy Jego Ekscelencję Arcybiskupa Jerzego, byłego Arcybiskupa Mińskiego, Magistra Teologii, byłego Rektora Piotrogradskiej Duchownej Akademii i doświadczonego administratora cerkiewnego. Jeżeli zechce Pan Minister przyjąć nasze przedstawienie uprzejmie prosimy Pana Ministra dowieść o tem do wiadomości Jego Świątobliwość Patriarchę Moskiewskiego przez Pana Ministra Pełnomocnego i Posła Rzeczy Pospolitej Polskiej w Moskwie”.

Wola hierarchii prawosławnej w Polsce została spełniona. W polityce kościelnej nastąpił zwrot w kierunku Moskwy, w którym nie bez znaczenia było zakończenie wojny z sowietami układem ryskim z 18 marca 1921 r. W konsekwencji wstępne pertraktacje z patriarchatem ekumenicznym w sprawie uzyskania autokefalii zostały przerwane na ponad rok.

W dniu 29 września 1921 r., za uprzednią zgodą rządu, hierarchia prawosławna w Polsce wystosowała pierwsze zbiorowe pismo do patriarchy moskiewskiego Tichona z prośbą o błogosławieństwo na samodzielny byt Kościoła prawosławnego w Polsce¹¹. Równocześnie rząd polski podjął odpowiednie kroki w powyższej kwestii, zlecając ambasadorowi Polski w Moskwie poczynienie starań w sprawie uzyskania zgody patriarchatu moskiewskiego na autokefalię Kościoła prawosławnego w Polsce, powiadomienia patriarchy Tichona o powołaniu abp. Jerzego na stanowisko zarządcy diecezji warszawsko-chełmskiej oraz uznania go za zwierzchnika Kościoła prawosławnego w Polsce¹².

Starania rządu przyniosły istotne efekty. Patriarcha Tichon dekretem z dnia 17 stycznia 1922 r. utworzył Egzarchat Kościoła prawosławnego w Polsce, będący etapem przejściowym do autokefalii oraz mianował abp. Jerzego na stanowisko zarządcy diecezji warszawsko-chełmskiej¹³.

W dniu 14 czerwca 1922 r. na zwołanym po raz trzeci przez metropolitę Jerzego zebraniu Św. Synodu¹⁴ została ostatecznie podjęta decyzja w sprawie autokefalii. W momencie otwarcia zebrania abp. Jerzy podkreślił, że obecna sesja została zwołana z inicjatywy rządu polskiego.

W obecności przewodniczącego Rady Ministrów Antoniego Ponikowskiego oraz przedstawicieli rządu: ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Stanisława Piekarskiego i dyrektora Departamentu Wyznania Prawosławnego Michała Piętki wszyscy hierarchowie złożyli przysięgę na wierność państwu polskiemu¹⁵, poczym przewodniczący Rady Ministrów odczytał oświadczenie rządu, podkreślając w szczególności, że:

---

¹⁰ Oświadczenie abpa Jerzego i biskupów Dionizego i Pantelejmona (16 IX 1921), AAN, MWRiOP, sygn. 959, k. 1. „My niżej podpisani ks. biskupi Cerkwi Prawosławnej w Polsce na konferencji w sprawie ustalenia wyższej władzy cerkiewnej mamy zaszczyt zakomunikować Panu Ministrowi, zgodnie z życzeniem Pana, że my nie uważamy niekanoniczną autokefalię Cerkwi Prawosławnej w Polsce i rady poświęcić się dla pracy na korzyść tejże Cerkwi na podstawie autokefalii, jeżeli na to będzie błogosławieństwo Jego Świątobliwości – Patriarchy Moskiewskiego.”

¹¹ AAN, MWRiOP, sygn. 1005, k. 189.

¹² Pismo ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego M. Rataja do ambasadora Polski w Moskwie (19 IX 1921), AAN, MWRiOP, sygn. 959, k. 10.

¹³ Biuletyn prasowy MWRiOP (15 II 1922), AAN, MWRiOP, sygn. 960, k. 94.

¹⁴ Pierwsze zebranie Św. Synodu odbyło się w dniach 28-30 stycznia 1922 r. w Warszawie. Miało na celu przyjęcie tekstu dokumentu pod nazwą *Tymczasowe przepisy o stosunku rządu do Kościoła Prawosławnego w Polsce*, normującego jego położenie prawne. Drugie zebranie Św. Synodu odbyło się w maju 1922 r. w Poczajowie i poświęcone było sprawie autokefalii.

¹⁵ Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu w dn. 14-15 VI 1922, PAM, nr 11, sprawa 1.

- 1) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w artykule 115 głosi, iż stosunek państwa do wyznań mniejszościowych będzie ustalany w drodze ustawowej.
- 2) Do dnia dzisiejszego stosunek hierarchii prawosławnej w Polsce wobec państwa nie został uregulowany.
- 3) Historyczne uwarunkowania, w których znaleźli się prawosławni w Polsce, wymagają niezależnej organizacji struktury kościelnej lokalnego Kościoła na bazie autokefalii.
- 4) Rząd polski oczekuje od hierarchii powzięcia decyzji za autokefalią Kościoła prawosławnego w Polsce, która zostanie natychmiast przesłana w formie podania do Jego Przeświątobliwości Patriarchy Ekumenicznego¹⁶.

Następnie metropolita Jerzy wyjaśnił obecnym hierarchom, że wobec antykanonicznych wydarzeń w patriarchacie moskiewskim niezbędnym jest usamodzielnienie się Kościoła prawosławnego w Polsce.

Większością głosów (biskupów Jerzego, Dionizego i Aleksandra), wobec jednego głosu sprzeciwu (bp. Eleuteriusza), została przyjęta uchwała o autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce, jednoznaczna z zerwaniem kontaktów Kościoła lokalnego z patriarchatem w Moskwie¹⁷. Św. Synod dnia 14 czerwca 1922 r. podjął następującą decyzję:

- 1) Wobec zniesienia kanonicznej władzy kościelnej w Moskwie, we wszystkich sprawach dotyczących Kościoła prawosławnego w Polsce decyduje Św. Synod, zgodnie z art. 1 *Tymczasowych przepisów*.
- 2) Św. Synod uchwalił nie przyjmowanie żadnych rozporządzeń od powstałego w Moskwie niekanonicznego zarządu kościelnego.
- 3) Św. Synod, biorąc pod uwagę zamieszanie panujące w rosyjskim Kościele prawosławnym, uznał za słuszne ogłoszenie niezależności Kościoła prawosławnego w Polsce i jest gotów do współpracy z rządem polskim na zasadach konstytucji.
- 4) Św. Synod nic nie ma przeciwko kościelnej autokefalii, z tym jednak, że to rząd wystara się o błogosławieństwo na nią patriarchatu konstantynopolińskiego oraz zgodę pozostałych patriarchatów i Kościołów autokefalicznych¹⁸.

W konsekwencji decyzji, powziętych podczas zebrania Św. Synodu hierarchii prawosławnej w Polsce w dn. 14 czerwca 1922 r., nastąpił ponowny zwrot w polityce kościelnej w kierunku patriarchatu ekumenicznego. Rząd polski natychmiast poinformował patriarchat w Konstantynopolu o decyzji w sprawie autokefalii, zwracając się z prośbą w imieniu hierarchii Kościoła prawosławnego w Polsce o udziele-

¹⁶ Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu w dn. 14-15 VI 1922, PAM, nr. 11, sprawa 1-3.

¹⁷ Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu w dn. 14-15 VI 1922, PAM, nr. 11, sprawa 3-5. Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu w dn. 9 IV 1924, PAM, nr. 4, sprawa 2. Redakcja, „Kronika”, *За Свободы*, 17 VI 1922, s. 2.

¹⁸ Protokół z posiedzenia Św. Synodu w dn. 14-15.6.1922, AAN, MWRiOP, sygn. 992, k. f. «Pismo Św. Synodu Kościoła Prawosławnego w Polsce do patriarchy Tichona (16 VIII 1924)», *Вестник Православной Митрополии в Польше* [dalej: VPMP] 35 (1924) 3. Zzyzkin M., *Autokefalja i zasady jej zastosowania*, Warszawa 1931 [dalej: Zzyzkin, *Autokefalja*], s. 60-61. Алексий, *К истории...*, s. 17-19; M. Papierzyńska, *Państwo wobec prawosławia...*, s. 112-113.

nie błogosławieństwa na jego samodzielny byt¹⁹. Równocześnie zlecił prowadzenie rozmów w sprawie autokefalii delegacji polskiej przy Wysokiej Porcie.

2. Kwestia autokefalii za patriarchy Konstantynopola Melecjusza IV Metaksakisa (1922-1923).

Wkrótce po wyborze nowego zwierzchnika Wielkiego Kościoła w Konstantynopolu, przedstawicielstwo Rzeczypospolitej Polskiej w Konstantynopolu wznowiło rozmowy z nowym patriarchą ekumenicznym Melecjuszem w sprawie udzielenia autokefalii Kościołowi prawosławnemu w Polsce. W nocy do MSZ przedstawiciel delegacji polskiej przy Wysokiej Porcie osobę patriarchy Melecjusza charakteryzował jako człowieka wielkiej miary, greckiego patriotę, dążącego do podniesienia godności patriarchy ekumenicznej. Według relacji sekretarza delegacji p. Rybińskiego rząd polski był gotów, w zadość uczynienie za pozytywne przyjęcie prośby o przyznanie autokefalii Kościołowi prawosławnemu w Polsce, wnieść pewną sumę pieniężną do patriarchy. Propozycja początkowo zrobiła dobre wrażenie w kręgach patriarchy. Jednak, gdy doszło do dyskusji na powyższy temat z samym patriarchą, nie przejawiał on żadnego zainteresowania w sprawie darowizny rządu polskiego. Przeciwnie, od tego momentu kwestia darowizny nie była poruszana nawet przez jego otoczenie²⁰.

Melecjusz nie uznawał równorzędności patriarchatów Moskwy i Konstantynopola. Z tego względu gotów był rozpatrzyć sprawę kościelnej niezależności nie jako rezultat sporu pomiędzy Rzeczypospolitą Polską a patriarchatem w Moskwie, ale jako spór pomiędzy prawosławnymi Kościołami w Polsce i w Rosji, w którym

¹⁹ Redakcja, «Εκκλησιαστικά χρονικά. Γερά Σύνοδος», EA 42 (1922) 419 a.; Алексей, *К Истории...*, s. 69; В. Боровой, «Польское государство и Православная Церковь в междувоенном периоде на фоне межрелигиозных отношений», *Katolicyzm w Rosji i Prawosławie w Polsce w (XI - XX)*, s. 325.

²⁰ Tajne pismo delegacji polskiej przy Wysokiej Porcie do MSZ w Polsce w sprawie przyznania autokefalii Kościołowi prawosławnemu w Polsce (30 X 1922), AAN, MWRiOP, sygn. 1003, k. 59. „Wobec zakończenia pierwszych pertraktacji z Patriarchatem Ekumenicznym w sprawie uznania przez niego autokefalii Kościoła Prawosławnego w Polsce chciałbym zrekapitulować stan sprawy. W toku przewlekłej dyskusji z patriarchą Meletiossem IV wysunąłem wszystkie argumenty wskazane mi przez Ministerstwo osobiście, za wyjątkiem sprawy okupu, która na moje zlecenie została wysunięta przez sekretarza delegacji p. Rybińskiego na wspólnym posiedzeniu informacyjnym 6 IX w składzie metropolity Nicei Basiliosa, pierwszego dragomana Patriarchatu p. Konstantynidisa, sekretarza Delegacji p. Rybińskiego i radcy prawnego delegacji p. Papaziana. Otóż muszę stwierdzić, że patriarcha nie dał się skłonić do zmiany zajętego przez niego dotychczas stanowiska. Jest on człowiekiem naprawdę wielkiej miary, kierującym się w swej działalności przede wszystkim pobudkami natury ideowej, gorący patriota grecki z autoramentu Venizelosa, co do rzeczy religijnych marzący o podniesieniu stanowiska Patriarchatu Ekumenicznego do stanowiska Papieży. Jako szczegół charakterystyczny pozwolę sobie przytoczyć fakt, że argument „okupu” wg relacji p. Rybińskiego wywarł wielkie wrażenie na przedstawicielach Patriarchatu, jednak przy następnych moich wizytach u patriarchy nie mogłem nigdy wyczuć u niego żadnego zainteresowania się tą stroną sprawy, ani też nie była ta kwestia później nigdy podniesiona przez jego otoczenie – widocznie nastąpił rozkaz nie poruszania jej. Stanowisko Meletiossa w dotychczasowym przebiegu sprawy nie tylko nie uległo zmianie, lecz nawet raczej nastąpiła krystalizacja jego poglądów i dokładna ocena korzyści, jakie zamierza on z niej wyciągnąć.”

od niego samego, najwyższego sędziego zależeć będzie ostateczna decyzja w tej sprawie²¹.

W przeciwieństwie do wcześniejszych ustaleń rządu polskiego z patriarchatem, Melecjusz zajął negatywne stanowisko w sprawie przyznania autokefalii Kościołowi prawosławnemu w Polsce. Patriarsze nie zależało na przyznaniu mu całkowitej niezależności, ale na zatrzymaniu go pod częściową zwierzchnością od Fanaru. Zgodnie z poglądem delegacji Polskiej przy Wysokiej Porcie, obecny patriarcha dążył do ograniczenia istniejących już autokefalii oraz poddania ich większej zależności od Konstantynopola²².

W związku z nieprzejednanym stanowiskiem Melecjusza rząd polski, zgodnie z instrukcją MSZ nr D.I. 2106 z dnia 13 września 1922 r., postanowił zawiesić pertraktacje z patriarchatem ekumenicznym²³.

Pomimo powyższej instrukcji 25 października 1922 r. podczas zebrania Św. Synodu patriarchatu konstantynopolitańskiego zostało oficjalnie przyjęte do wiadomości podanie rządu polskiego i hierarchii Kościoła prawosławnego w Polsce. Pismo zawierało kopię protokołu z posiedzenia Św. Synodu Kościoła prawosławnego

²¹ Tajne pismo delegacji polskiej przy Wysokiej Porcie do MSZ w Polsce w sprawie przyznania autokefalii Kościołowi prawosławnemu w Polsce (30.10.1922), AAN, MWRiOP, sygn. 1003, k. 60. Pismo MWRiOP do Ministra Skarbu w Warszawie w sprawie uznania de jure autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce (10 I 1923), AAN, MWRiOP, sygn. 1001, k. 86: „Z wyjątkiem metropolity Kościoła Prawosławnego w Rumunii, który autokefalię w Polsce już uznał, inni zwierzchnicy samodzielnych Kościołów Prawosławnych (Bułgaria, Serbia, itd.) uzależnili to uznanie od decyzji patriarchy w Konstantynopolu jako najwyższego dostojnika w Kościele Wschodnim i powołanego na mocy uchwał Soborów Powszechnych do rozstrzygnięcia sporów między poszczególnymi Kościołami Prawosławnymi – w tym wypadku sporu między Cerkwią Rosyjską (z patriarchą Tichonem) a Cerkwią w Polsce”.

²² Tajne pismo delegacji polskiej przy Wysokiej Porcie do MSZ w Polsce w sprawie przyznania autokefalii Kościołowi prawosławnemu w Polsce (30.10.1922), AAN, MWRiOP, sygn. 1003, k. 60-61. „W stosunku do Polskiego Kościoła Prawosławnego chciałby on (patriarcha Melecjusz) przynajmniej na razie zachować zarząd bezpośredni, być może z tą myślą, że później zgodzi się na autokefalię, lecz jednak cokolwiek ograniczoną, by Fanar też i na stałe pozostał w pewnej, chociaż mierze jego zwierzchnikiem. W ogóle widoczna jest tendencja obecnego patriarchy do ograniczenia istniejących już autokefalii i do podporządkowania Kościołów samodzielnych Konstantynopolowi. Na podobne zakusy wskazuje obecny spór pomiędzy Meletiossem a Kościołem Ateńskim, w którym to sporze Meletios zdaje się zdobyć przewagę. Również podobne tendencje sygnalizował mi tutejszy delegat Rumunii p. Filality w stosunku do Kościoła Rumuńskiego. Słabość stanowiska formalnego nie zraża Meletiosa. Zresztą obecnie to stanowisko w świecie prawosławnym zostało znacznie wzmocnione przez uznanie go przez Jugosławię, Polskę, Grecję, w pewnej mierze Rosję (zwracają się do niego biskupi reakcyjni w różnych sprawach). Utrzymuje się nawet wrażenie, że im gorsza jest jego sytuacja w Konstantynopolu tym wyżej podnosi on sztafardę idei. O innych głowach Kościoła Prawosławnego mówi stale z wielką pobłażliwością. Kiedy w ostatniej rozmowie zwrócił jego uwagę na słabość jego stanowiska i na wysiłki tureckie zmierzające do stworzenia Tureckiego Patriarchatu Prawosławnego odpowiedział mi wręcz: «Przecież mego stanowiska to zupełnie nie zmienia, obojętnym mi jest czy będę miał o jednego podwładnego metropolitę więcej lub mniej». Wszelkie podobne zdawałoby się drażliwe dla Patriarchatu kwestie traktuje stale z zupełnym spokojem i niezłomną wiarą w ostateczne zwycięstwo. Jak widać z załączonej do niniejszego pisma odpowiedzi na moją notę z prośbą o błogosławieństwo dla autokefalii Kościoła Prawosławnego w Polsce, pragnie Meletios nawiązać bezpośrednie stosunki z Egzarchą Jerym. Chcąc od razu przeciąć podobne zakusy już w potwierdzeniu odbioru noty podkreśliłem, że jedynie Rząd Polski jest powołany do prowadzenia rokowań granicznych.”

²³ Tajne pismo Delegacji Polskiej przy Wysokiej Porcie do MSZ w Polsce w sprawie przyznania autokefalii Kościołowi Prawosławnemu w Polsce (30 X 1922), AAN, MWRiOP, sygn. 1003, k. 61.

w Polsce z 14 czerwca 1922 r. wraz z prośbą o udzielenie błogosławieństwa na jego samodzielny byt na bazie autokefalii²⁴.

O zarządzeniu Św. Synodu patriarchatu konstantynopolińskiego pisało jedno z greckich czasopism. „Jak nam wiadomo, prawosławne władze kościelne w Polsce zwróciły się do patriarchatu ekumenicznego w sprawie organizacji ok. 4 milionów prawosławnych, zamieszkujących tereny wchodzące w skład odrodzonego Państwa Polskiego. Wielki Kościół Chrystusowy (Konstantynopol) jako Matka miłująca, chętnie przyjęła powyższe podanie jej wiernych dzieci. Co się tyczy natomiast podstaw organizacji kościelnej prawosławnych wiernych w Polsce, to już w dalekiej przeszłości zbudowała je na bazie Św. Kanonów, nadając poprzez liczne zarządzenia Kościołowi lokalnemu w Polsce daleko idącą autonomię. W sprawach natury wewnętrznej jego zarządu zdecydował wysłać swego przedstawiciela²⁵, aby wraz z jego duchowieństwem i wiernymi stworzył odpowiednie struktury kościelne, które odpowiadałyby miejscowym wymogom i potrzebom”²⁶.

29 grudnia 1922 r. MWiOP uzyskało notę informacyjną, że ze względu na trudną sytuację patriarchatu w Turcji wyjazd wysłannika Fanaru został odłożony na kilka tygodni, tzn. do czasu zakończenia konferencji w Lozannie.

Planowane na początek 1923 r. przybycie do Polski delegacja reprezentantów Fanaru, w której skład wchodził metropolita Cezarei Mikołaj oraz sekretarz Św. Synodu archimandryta Mandrinos²⁷, miała na celu przygotowanie patriarsze materiałów informacyjnych o sytuacji Kościoła prawosławnego w Polsce. Podczas posiedzenia Św. Synodu Kościoła prawosławnego w Polsce 31 stycznia 1923 r. podjęto decyzję o zorganizowaniu posiedzenia nadzwyczajnego prawosławnej hierarchii w dniu przybycia delegacji patriarchatu ekumenicznego. W trakcie powyższej sesji miano przedstawić delegacji patriarchatu przebieg prac nad autokefalią, tzn. powody, które posłużyły do podjęcia decyzji o samodzielności kościelnej, uwarunkowania historyczne i niezbędne czynniki zabezpieczające prawidłowe funkcjonowanie Kościoła prawosławnego w Polsce²⁸.

Patriarcha Melecjusz IV interesował się sprawą autokefalii w Polsce. Zmierzając w kierunku podniesienia autorytetu patriarchy, gotów był traktować powyższą sprawę jako spór między Kościołami prawosławnymi w Polsce i w Rosji²⁹. W ten sposób odegrałby decydującą rolę oraz udowodnił wyższość Fanaru nad Mo-

²⁴ Redakcja, «Εκκλησιαστικά χρονικά», EA 43 (1923) 80 b.

²⁵ Tajne pismo delegacji polskiej przy Wysokiej Porcie do MSZ w sprawie przyznania autokefalii Kościołowi prawosławnemu w Polsce (30 X 1922), AAN, MWiOP, sygn. 1003, k. 62. „W związku z zajęciem przez Ministerstwo stanowiskiem przypuszczam, że za czas jakiś nastąpi zaproszenie ze strony Rządu Polskiego Delegacji Patriarchy do Polski. Podano mi na razie imię metropolity Germanosa, byłby to kandydat nie nazbyt przyjemny gdyż cieszy się opinią moskalofila, przemawia za nim jednak zajmowane przez niego stanowisko sekretarza Św. Synodu”. Pismo Przewodniczącego Rady Ministrów do MWiOP (27 XI 1922), AAN, MWiOP, sygn. 1001, k. 90; M. Papierzyńska, *Państwo wobec prawosławia...*, s. 120.

²⁶ Redakcja, «Η υπό του Οικουμενικού Πατριαρχείου κωρώσις της εκλογής του Ορθοδόξου Μητροπολίτου Βαρσοβίας και πάσης Πολωνίας Κυρίου Διονυσίου», EA 17 (1923) 137.

²⁷ Алексей (biskup), *Посещение Его Блаженством, Блаженнейшим Митрополитом Дионисием Святых Православных Автокефальных Восточных Церквей*, Warszawa 1928, s. 69-70.

²⁸ Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu w dn. 31 I 1923, PAM, nr 1, sprawa 4.

skwą. Nie dając żadnej gwarancji na udzielenie całkowitej niezależności (autokefalii), Melecjusz pragnął zdobyć bezpośrednią jurysdykcję nad Kościołem prawosławnym w Polsce. Jednak ze względu na tragiczną śmierć metropolity Jerzego planowane przybycie delegacji zostało odwołane³⁰.

Jednym z fundamentalnych zarządzeń statutu Kościoła prawosławnego w Polsce było uznanie przez patriarchat konstantynopoliński wyboru nowego metropolity warszawskiego i całej Polski. Na posiedzeniu Św. Synodu z dnia 27 lutego 1923 r.³¹ podjęto decyzję o zatwierdzeniu wyboru na stanowisko zwierzchnika Kościoła prawosławnego w Polsce metropolity Dionizego. O powyższym akcie poinformowano rząd w celu uzyskania, na podstawie 28 kanonu IV Soboru Powszechnego³², błogosławieństwa patriarchy ekumenicznego wobec wyboru nowego metropolity oraz potwierdzenie prawa do tytułów, otrzymanych uprzednio przez jego poprzednika od patriarchy moskiewskiego i przewidzianych w statucie wewnętrznym Kościoła prawosławnego w Polsce z 27 sierpnia 1922 r.³³. Uchwała Św. Synodu Kościoła prawosławnego w Polsce z dnia 27 lutego 1923 r. była, więc jeszcze jednym aktem na drodze zacieśniania kontaktów z patriarchatem ekumenicznym.

W lutym 1923 r. stosunek patriarchatu ekumenicznego do wyboru nowego hierarchy nie był jeszcze całkowicie jasny. Podczas gdy patriarcha moskiewski Tichon został pozbawiony swego stanowiska przez bolszewików, pewniejszym było zwrócenie się przez Kościół prawosławny w Polsce z prośbą o błogosławieństwo, które było jedynie aktem pomocy. Powyższą prośbę Kościoła prawosławnego w Polsce patriarcha ekumeniczny mógł potraktować jako jeden z etapów kanonicznej procedury zwrócenia się do niego samego, najwyższego sędzi między zwierzchnikami Kościołów prawosławnych, o udzielanie mu prawa do samodzielnej egzystencji, kiedy znajdował się on w potrzebie oraz gdy wymagała tego sytuacja. Św. Synod w Konstantynopolu, w momencie przyjęcia do wiadomości powyższej prośby, postanowił przesłać, zgodnie z petycją zawartą w podaniu polskiego Synodu hierarchii, błogosławieństwo Wielkiego Kościoła Chrystusowego zatwierdzające wybór na arcybiskupa warszawskiego i całej Polski metropolity Dionizego oraz prawo do wszystkich tytułów przydzielonych jego poprzednikowi przez patriarchę moskiewskiego Tichona³⁴.

²⁹ Pismo MWRiOP do Ministra Skarbu w Warszawie w sprawie uznania de jure autokefalii Kościoła Prawosławnego w Polsce (10 I 1923), AAN, MWRiOP, sygn. 1001, k. 86.

³⁰ M. Papierzyńska, *Państwo wobec prawosławia...*, s. 120.

³¹ Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu w dn. 27 II 1923, PAM, nr. 8, sprawa 1.

³² Ράλλη Γ. Α. Πότλη Μ., *Σύνταγμα των θείων και Ιερών Κανόνων των Αγίων και Πανεοφήμων Αποστόλων, και των Ιερών Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων, και των κατά μέρος Αγίων Πατέρων*, τ. Β', Αθηνήσιν, εκ της τυπογραφίας Γ. Χαρτοφυλακός 1852, s. 280-286.

³³ Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu w dn. 27 II 1923 r., PAM, nr. 8, sprawa 1. „Sprawozdanie z sesji Św. Synodu w dn. 14-27 II 1923 r.”, VPMP 39 - 40 (1924) 4.

³⁴ Redakcja, «Εκκλησιαστικά χρονικά», EA 43 (1923) 80 b.

Pismem z 13 marca 1923 r.³⁵, które było odpowiedzią na wiadomość o wyborze biskupa Dionizego na stanowisko metropolity warszawskiego i całej Polski, patriarcha ekumeniczny powiadomił: „Do głębi wstrząśnięci wieścią o tragicznej śmierci metropolity Jerzego, z radością dowiadujemy się dziś z urzędowego doniesienia Synodu biskupów, iż Wasza Wyniosłość obrany został następcą zmarłego. Na zasadzie uchwały tutejszego Św. Synodu wraz z naszym błogosławieństwem przesyłamy Wam odznaki, w swoim czasie nadane Waszemu poprzednikowi, jako metropolicie warszawskiemu i całej Polski, przez Waszego brata w Chrystusie patriarchę Tichona”. Pismo to zostało przyjęte w Polsce jako nadanie Dionizemu godności metropolity oraz przyjęcie metropolii warszawskiej i całej Polski pod jurysdykcję patriarchatu konstantynopolińskiego³⁶.

W odpowiedzi na powyższe pismo metropolita Dionizy potwierdził fakt przyjęcia metropolii prawosławnej w Polsce od patriarchy ekumenicznego swym pełnym pokory listem z 1 kwietnia 1923 r., pisząc: „Wasza Świątobliwość, caując Waszą prawicę, z której dzisiaj otrzymałem metropolię prawosławną w Polsce”³⁷. Uchwała Św. Synodu z Konstantynopola została przyjęta jako zatwierdzenie wyboru Dionizego na stanowisko metropolity.

W związku z nadesłanym pismem rządu polskiego z dnia 27 marca 1923 r. (nr. protokołu VIII 500) patriarchat ekumeniczny powiadomił jego wysłannika w Turcji Władysława Baranowskiego³⁸ o zmianie, jaka nastąpiła w składzie planowanej delegacji przedstawicieli Konstantynopola do Polski. Ze względu na zły stan zdrowia metropolity Cezarei Mikołaja, Św. Synod w Konstantynopolu wyznaczył na jego miejsce członka Św. Synodu metropolitę Neocezarejskiego Agafangelosa³⁹.

---

³⁵ Załącznik 1. Pismo patriarchy konstantynopolińskiego Melecjusza do przedstawiciela rządu polskiego w Konstantynopolu Władysława Baranowskiego, w którym błogosławi wybór Dionizego na arcybiskupa warszawskiego i całej Polski oraz uznaje tytuły przyznane jego poprzednikowi przez patriarchę moskiewskiego Tichona (nr. protokołu 1218 – 13 III 1923). Uzupełnieniem bieżącego artykułu jest wybór najistotniejszych dokumentów w j. greckim do autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce, które znajdują się w aneksach wraz ze szczegółowymi danymi, w jakich archiwach są chronione oraz bibliograficznymi.

³⁶ Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu w dn. 21.IV.1923 r., PAM, nr. 14, sprawa 1. Depesza rządu do metropolity Dionizego z 14 marca 1923 r.; depesza MWRIOP do metropolity Dionizego z 6 kwietnia 1923 r.

³⁷ Pismo metropolity warszawskiego i całej Polski Dionizego do patriarchy Melecjusza, w którym zgadza się na przekazanie metropolii pod jurysdykcję Patriarchatu Ekumenicznego (1.4.1923), «Επιστολή του μητροπολίτη Βαρσοβίας και πασης Πολωνίας Διονυσίου προς το Μελέτιο», EA 17 (1923) 137. Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu z dn. 21.IV.1923 r., PAM, nr. 14, sprawa 1. „Sprawozdanie z sesji Św. Synodu w dn. 21.IV.1923 r.”, VPMP 9 (1923) 1. Zzykyin, *Autokefalia*, s. 63.

³⁸ Przedstawiciel rządu polskiego w Turcji Władysław Baranowski pisał: „W sprawie uznania autokefalii Cerkwi prawosławnej w Polsce, którą z wielką trudnością przychodziło mi przeprowadzić u upartej, ambitnej patriarchy konstantynopolińskiego Meletiosa, chcącego podporządkować ją Konstantynopolowi, zapytałem Komendanta czy nie uważałby za możliwe pójść w tej mierze na koncesję, co mogłoby korzystnie odwrócić raz na zawsze naszych prawosławnych od Moskwy. Piłsudski jak najkategoryczniej zażądał samodzielnosci Cerkwi prawosławnej i w razie dalszego oporu polecił przerwać pertraktacje”. W. Baranowski, *Rozmowy z Piłsudskim 1916 - 1931*, Warszawa 1938, s. 169.

³⁹ Pismo Św. Synodu z Konstantynopola, w którym informuje wysłannika rządu polskiego w Turcji Władysława Baranowskiego wobec zaistniałej zmiany w składzie mającej przybyć do Polski delegacji pa-

24 kwietnia 1923 r.⁴⁰ patriarcha Melecjusz IV w liście skierowanym do „pierwszego w hierarchii arcybiskupa Kościoła prawosławnego w odrodzonym Państwie Polskim”⁴¹ zapowiedział przybycie oficjalnej delegacji Fanaru do Polski, w celu zacieśnienia kontaktów między patriarchatem konstantynopolińskim a Kościołem prawosławnym w Polsce⁴².

Po usunięciu przez władze tureckie z tronu patriarszego Melecjusza IV z dniem 10 lipca 1923 r., Św. Synod Kościoła prawosławnego w Polsce nie przerwał swej korespondencji z Kościołem Matką. Rozmowy na temat autokefalii były kontynuowane z przewodniczącym Św. Synodu patriarchatu ekumenicznego. W sierpniu 1923 r. wysłannik rządu polskiego przy misji specjalnej w Konstantynopolu Władysław Hempl złożył wizytę przewodniczącemu Św. Synodu na Fanarze, podczas której została poruszona kwestia przybycia delegacji Fanaru do Polski. List z dnia 24 sierpnia 1923 r. był odpowiedzią na deklaracje złożone przez posła polskiego podczas spotkania w siedzibie patriarchatu. Wyjaśniono w nim, że petycja dotycząca prośby rządu polskiego by przedstawiciel patriarchatu był równocześnie członkiem Św. Synodu, pokrywa się ze stanowiskiem patriarchatu. Wstrzymanie natomiast sprawy dotyczącej wyznaczenia jednego z metropolitów, a leżącej w obowiązku patriarchatu tłumaczy tym, że:

1. Św. Synod przejął tymczasowo całą władzę i obowiązki patriarchy.
2. Św. Synod stanowi decydujący czynnik w przygotowaniach i w samych wyborach nowego patriarchy,
3. Nieobecność jednego z członków Św. Synodu jest niedopuszczalna do chwili wyboru nowego patriarchy.

Patriarchat ekumeniczny oświadczył rządowi polskiemu, że sytuacja, gdy przedstawiciel delegacji z Fanaru miałby być członkiem Św. Synodu, opóźni się do momentu wyboru nowego zwierzchnika Kościoła w Konstantynopolu. Jednak jeśli rząd uznał za niezbędne niezwłoczne przybycie wysłannika z Konstantynopola, Św. Synod gotów jest wyznaczyć doświadczonego i wykwalifikowanego kapłana, nie należącego jednak do ciała ustawodawczego Św. Synodu⁴³.

Ze względu na przerwę w korespondencji między patriarchatem ekumenicznym a misją specjalną w Konstantynopolu możemy przyjąć, że rząd polski zdecydował się na odłożenie pertraktacji w sprawie autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce do czasu wyboru nowego patriarchy.

---

patriarchatu ekumenicznego (nr protokołu 1498 – 24 IV 1923), Kodeks Patriarchatu Konstantynopolińskiego A' 93, s. 170-171.

⁴⁰ Załącznik 2. Pismo patriarchy Melecjusza do metropolity Dionizego, w którym wyraża swą radość z objęcia przez niego stanowiska zwierzchnika Kościoła Prawosławnego w Polsce oraz zapowiada przybycie delegacji patriarchatu do Polski (nr protokołu 1860 – 24 IV 1923).

⁴¹ Redakcja, «Χρονικά. Εκκλησία Πολωνίας», *Εκκλησία* 1 (1923) 35 a.

⁴² Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu z dn. 3 VII 1923 r. Pisemna odpowiedź metropolity Dionizego na list z patriarchatu w Konstantynopolu 24 IV 1923 r., PAM, nr. 29, sprawa 1.

⁴³ Pismo patriarchatu ekumenicznego do wysłannika rządu polskiego przy misji specjalnej w Konstantynopolu Władysława Hempla (nr protokołu 4086 – 24 VIII 1923), Kodeks Patriarchatu Konstantynopolińskiego A' 93, s. 413-414.

3. Zasadniczy etap pertraktacji, za patriarchy Konstantynopola Grzegorza VII (1923-1924).

a. Sprawa reformy kalendarza.

Z końcem 1923 r. zostały zakończone wstępne rozmowy rządu polskiego na temat autokefalii. Zasadniczy etap pertraktacji nastąpił po wyborze następcy Melecjusza, Grzegorza VII, który zażądał więcej informacji na temat Kościoła Prawosławnego w Polsce. Ton korespondencji Grzegorza VII był całkowicie odmienny od jego poprzednika. Grzegorza VII sprzyjał szybkiemu sfinalizowaniu rozpoczętej jeszcze w 1920 r. procedury mającej na celu udzielenie siostrzanemu Kościołowi w Polsce kościelnej samodzielności.

Z okazji objęcia tronu patriarchszego przez Grzegorza VII, metropolita Dionizy wystosował 13 stycznia 1924 r. list gratulacyjny⁴⁴. Nawiązał w nim do duchowej spuścizny oraz ostatnich kontaktów Kościoła prawosławnego w Polsce z Wielkim Kościołem Chrystusowym, prosząc jednocześnie o udzielenie pomocy i wsparcia w trudnych chwilach. List zawierał także dodatek w postaci szczegółowego opisu sytuacji kościelnej w Polsce⁴⁵. W odpowiedzi patriarcha zapewnił Dionizego o swej ojcowskiej trosce wobec Kościoła prawosławnego w Polsce „młodego w latach, ale wielkiego w czynach” oraz gotowości do udzielenia pomocy w celu zagwarantowania jego rozwoju⁴⁶.

Mniej więcej w połowie 1923 r. Św. Synod przedłożył Ministerstwu WRiOP propozycję o zagwarantowaniu prawa do dni wolnych od pracy żołnierzom oraz pracownikom publicznym wyznania prawosławnego, w okresie głównych świąt kościelnych według kalendarza juliańskiego⁴⁷. W odpowiedzi na powyższą petycję Ministerstwo WRiOP zaproponowało Św. Synodowi przyjęcie przez Kościół kalendarza gregoriańskiego⁴⁸. W tej trudnej sprawie Św. Synod zwrócił się do patriarchy konstantynopolitańskiego Grzegorza VII. W odpowiedzi patriarcha poinformował

⁴⁴ Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu z dn. 9 IV 1924 r., PAM, nr. 4, sprawa 3. Redakcja, „Переписка Высокопреосвященнейшаго Митрополита Дионисия с Святейшими Патриархами: Константинопольским и Вселенским Григорием VII и Московским и Всероссийским Тихоном”, VČ 28 (1924) 436 a.

⁴⁵ Алексей, К истории..., s. 70.

⁴⁶ Pismo patriarchy konstantynopolitańskiego Grzegorza do metropolity Dionizego z dnia 7 lipca 1924 r. (nr protokołu 2452). Kodeks A 91, s. 540-541. VPMP 39-40 (1924) 5. Redakcja, „Переписка Высокопреосвященнейшаго Митрополита Дионисия с Святейшими Патриархами: Константинопольским и Вселенским Григорием VII и Московским и Всероссийским Тихоном”, VČ 28 (1924) 436 a-b. Zyzkykin, *Autokefalia*, s. 71. W piśmie do patriarchy moskiewskiego Tychona z dnia 16 VIII 1924 r. Św. Synod Kościoła Prawosławnego w Polsce powołuje się na powyższe pismo patriarchy Grzegorza z dnia 7 VII 1924 r. jako dowód kanonicznej przynależności metropolii warszawskiej do jurysdykcji Patriarchatu Ekumenicznego. «Επιστολή της Ιεράς Συνόδου της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Πολωνίας προς τον Παναγιώτατο Πατριάρχη Τύχωνα (16 VIII 1924)», VPMP 39 - 40 (1924) 3.

⁴⁷ Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu w dniu 31 I 1923 r., PAM, nr. 1, sprawa 3. „Protokół z posiedzenia Św. Synodu w dniu 31 I 1923 r.”, VPMP 3-4 (1923) 2. Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu w dniu 12 IX 1923 r., PAM, nr. 42, sprawa 1. „Protokół z posiedzenia Św. Synodu w dniu 12 IX 1923 r.”, VPMP 3-4 (1923) 2. „Protokół z posiedzenia Św. Synodu w dniu 12 IV 1924 r.”, VPMP 12-15 (1924) 3. Podczas posiedzeń w dniach 31 stycznia i 12 września 1923 r. Św. Synod postanowił o rozpoczęciu przygotowań, związanych z wprowadzeniem nowego kalendarza do Kościoła Prawosławnego w Polsce.

⁴⁸ Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu w dniu 12 IX 1923 r., PAM, nr 42, sprawa 1. „Protokół z posiedzenia Św. Synodu w dniu 12 IX 1923 r.”, VPMP 3-4 (1923) 2.

w swym piśmie z dnia 5 marca 1924 r. metropolitę Dionizego, że w związku z zaistniałą koniecznością na terytorium patriarchatu ekumenicznego, jak też w przypadku większości prawosławnych Kościołów Siostrzanych, Św. Synod w Konstantynopolu podjął ostateczną decyzję o przeprowadzeniu reformy kalendarza wraz z dniem 10 marca wg starego stylu, stosowanym już powszechnie na terytoriach wszystkich państw zamieszkałych przez wyznawców prawosławia⁴⁹. Metropolita Dionizy został poinformowany o powyższym akcie z Konstantynopola oraz związanymi z nim szczegółami poprzez patriarszą i synodalną encyklikę, nadesłaną w tłumaczeniu francuskim⁵⁰.

Wraz z udzieleniem błogosławieństwa przez Kościół Matkę na reformę kalendarza, Św. Synod Kościoła prawosławnego w Polsce na posiedzeniu z dnia 12 kwietnia 1924 r. postanowił o przeprowadzeniu reformy kalendarza na całym obszarze państwa polskiego⁵¹. W rezultacie powyższej decyzji synodalnej minister WRiOP podjął uchwałę w dniu 30 maja 1924 r. o jej uprawomocnieniu z dniem 22 czerwca 1924 r. Uchwała nie została wydrukowana w Dzienniku Ustaw a jedynie w Dzienniku Urzędowym (nr 10/24 rząd 96)⁵². Patriarcha ekumeniczny okazywał szczególne zainteresowanie sprawą reformy kalendarza. W piśmie z 12 czerwca 1924 r. zwrócił się on z prośbą do metropolity Dionizego o szersze informacje, na jakim etapie znajdują się działania związane z powyższymi przemianami kościelnymi. Ponadto wyraził prośbę o informowanie na bieżąco patriarchatu o sytuacji wewnętrznej metropolii prawosławnej w Polsce⁵³. Ze swojej strony Dionizy wystosował list do Fanaru o podobnej treści jeszcze 4 czerwca 1924 r. Św. Synod w Konstantynopolu na zebraniu w dniu 7 lipca 1924 r. przyjął do wiadomości informację o zastosowaniu się Kościoła prawosławnego w Polsce do decyzji Fanaru, dotyczącej reformy kalendarza⁵⁴. Patriarcha Grzegorz nie omieszczał wyrazić swego zadowolenia w związku z powyższą sprawą, która jak stwierdził, stała się koniecznością w konfrontacji ze współczesnymi wymaganiami wiernych większości Kościołów prawosławnych, a z biegiem czasu przyniesie również wymierną korzyść Kościołowi prawosławnemu w Polsce oraz posłuży jego lepszemu rozwojowi.

⁴⁹ „Pismo patriarchy konstantynopolińskiego Grzegorza VII do metropolity Dionizego w sprawie wprowadzenia nowego kalendarza w Kościele Prawosławnym (nr protokołu 891-5 III 1924)”, Kodeks A' 93, k. 705. *VPMP* 12-15 (1924) 1.

⁵⁰ „Patriarsza i Synodalna Encyklika Ekumenicznego Tronu do pozostających w jego jurysdykcji arcybiskupów, metropolitów i biskupów, o wprowadzeniu nowego kalendarza”, *VPMP* 12-15 (1924) 2.

⁵¹ „Protokół z posiedzenia Św. Synodu w dniu 12 IV 1924 r.”, *VPMP* 12-15 (1924) 3. Алексей (Громадский), *Посещение Его Блаженством, Блаженнейшим Митрополитом Дионисием Святых Православных Автокефальных Восточных Церквей*, Warszawa 1928 [dalej: Алексей, *Посещение...*], s. 62.

⁵² K. Kumaniecki, *Administracja wyznaniowa*, «Polskie prawo administracyjne w zarysie», Kraków 1929, s. 228.

⁵³ Pismo patriarchy konstantynopolińskiego Grzegorza do metropolity Dionizego (nr protokołu 2228). Kodeks A 91, s. 493-494. *VPMP* 39-40 (1924) 5. Zyzykin, *Autokefalia*, s. 71.

⁵⁴ Pismo patriarchy konstantynopolińskiego Grzegorza do metropolity Dionizego z dnia 7 lipca 1924 r. (nr protokołu 2450). Kodeks A 91, s. 540. *VPMP* 39-40 (1924) 5-6. Redakcja, „Переписка Высокопреосвященнейшего Митрополита Дионисия с Святейшими Патриархами: Константинопольским и Вселенским Григорием VII и Московским и Всероссийским Тихоном”, *VČ* 28 (1924) 436b-437a; Zyzykin, *Autokefalia*, s. 71-72.

Brak podatnego podłoża, czy raczej właściwego przygotowania ludności prawosławnej, w szczególności wiejskiej, wpłyną na negatywne przyjęcie decyzji o reformie kalendarza. Opinię społeczeństwa poparli przy tym przyszli posłowie prawosławni, którzy w swych przemówieniach ustosunkowali się negatywnie do próby zreformowania kalendarza. Interwencja w powyższej sprawie władz rządowych wobec duchowieństwa prawosławnego, który na usilne prośby wiernych nadal sprawował nabożeństwa według kalendarza juliańskiego jeszcze bardziej pogorszyła ich stanowisko w stosunku do planów władz kościelnych⁵⁵. Sprawa kalendarza przerodziła się w problem polityczny, ze względu na interwencję władz rządowych w wewnętrzne życie Kościoła. Ludność prawosławna potraktowała powyższą decyzję jako wyraz brutalnej działalności prozelitycznej Kościoła Rzymskokatolickiego przy pomocy prowadzonej polityki rządowej. Brak recepcji ustawy synodalnej o wprowadzeniu zreformowanego kalendarza do cyklu liturgicznego przez wyznawców prawosławia w Polsce, zmusił Św. Synod do zmiany swego stanowiska w tej sprawie. Na posiedzeniu z dnia 16 sierpnia 1924 r. zdecydował o uchyleniu poprzedniej uchwały o obowiązkowym stosowaniu nowego stylu tam, gdzie wymagają tego wierni. Sprawa reformy kalendarza kościelnego udowodniła jeszcze raz, że podczas podejmowania tego typu decyzji hierarchia musi liczyć się ze stanowiskiem wiernych.

b. Referat metropolity Kizyku Kalinnika w sprawie autokefalii Kościoła Prawosławnego w Polsce (7 listopada 1924).

Podczas zebrania Św. Synodu na Fanarze w sierpniu 1924 r. jego członkowie zapoznali się z kolejnym pismem metropolity Dionizego z 15 lipca, oraz z załączonym sprawozdaniem o sytuacji Kościoła prawosławnego w Polsce. Zdecydowano o powołaniu specjalnej komisji przy Św. Synodzie pod przewodnictwem metropolity Kizyku Kalinnika, do której skierowano nadesłane sprawozdanie oraz korespondencję ambasady Rzeczypospolitej w Konstantynopolu, w celu rozpatrzenia i zaopiniowania możliwości przyznania autokefalii Kościołowi prawosławnemu w Polsce. Ponadto patriarcha Grzegorz w odpowiedzi na list Dionizego:

1. Wyraził radość z przeprowadzenia reformy kalendarza.
2. Obiecał przesłanie informacji w sprawie świętowania dnia Paschy.
3. Stwierdził, iż zapoznał się ze szczegółowym sprawozdaniem o sytuacji Kościoła Prawosławnego w Polsce, którą scharakteryzował jako zadowolającą⁵⁶.

W dniu 7 listopada 1924 r. metropolita Kizyku Kalinnik przedstawił Św. Synodowi w Konstantynopolu historyczno-kanoniczny referat odnośnie autokefalii

⁵⁵ Алексий, *Посещение...*, s. 62.

⁵⁶ Pismo patriarchy konstantynopolitańskiego Grzegorza VII do metropolity Dionizego z dnia 17 września 1924 r. (nr. protokołu 3312 – 17 IX 1924), Kodeks A' 91, k. 627 - 628. Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu w dniu 20 XII 1924 r., PAM, nr. 29, sprawa. 1. VČ 1 (1924) 596. W efekcie końcowych rozmów przedstawicieli rządu polskiego w Stambule z Patriarchatem Ekumenicznym (Redakcja, «Χρονικά. Εκκλησία Πολωνίας», *Εκκλησία* 2 (1924) 167) strona polska zadeklarowała się do przekazania patriarchatowi darowizny za otrzymaną autokefalię w kwocie 12 tys. funtów szterlingów. Pismo MSZ do Rady Ministrów (20 XI 1924), AAN, MWRiOP, sygn. 1001, k. 86.

Kościół Prawosławny w Polsce⁵⁷. Stała się ona podstawą przyszłej decyzji Św. Synodu w Konstantynopolu o wydaniu patriarszego i synodalnego Tomosu przyznania autokefalii Kościołowi Prawosławnemu w Polsce. Zostały w niej wyłożone następujące poglądy:

1. Zsyła się na stwierdzenie cesarza bizantyńskiego Leona VI Mądrego, zgodnie, z którym metropolia Rusi zajmowała sześćdziesiąte pierwsze miejsce pośród metropolii wchodzących w skład Patriarchatu Konstantynopolitańskiego.
2. Metropolia Rusi była jedyną i niepodzielną z tytułem Kijowa i całej Rusi ze stolicą początkowo w Kijowie, następnie we Włodzimierzu i na koniec w Moskwie.
3. Na żądanie Litwy w połowie XV w. za zgodą Patriarchatu Ekumenicznego ukształtowały się dwie, niezależne od siebie, metropolie Moskwy i Kijowa. Przy czym na Litwie został wyświęcony nowy metropolita kijowski, Grzegorz Camblak, z tytułem patriarszego egzarchy.
4. Pomimo podwyższenia Metropolii Moskwy do rangi piątego w kolejności tronu patriarszego przy Jeremiaszu II Tranosie, metropolia Kijowa nadal pozostaje pod zwierzchnictwem patriarchów ekumenicznych, którzy wizytują ją osobiście, bądź za pośrednictwem swych posłańców i egzarchów. Np. w 1589 r. patriarcha Jeremiasz II Tranos przybył do Kijowa, skąd przywrócił kanoniczną hierarchię metropolii oraz zatwierdził bractwo p.w. Objawienia Pańskiego⁵⁸.
5. W 1620 przybył na Ukrainę patriarcha Jerozolimy Teofanes, który posiadając pełnomocnictwa patriarchy ekumenicznego, dokonał sakry biskupiej na stanowisko metropolity Kijowskiego, Hioba, oraz sześciu nie obsadzonych arcybiskupstw i biskupstw metropolii. Przywrócił także kanoniczne prawo wyboru przez synod biskupów własnego metropolity, z zastrzeżeniem, że jego wybór będzie zatwierdzony przez Patriarchat Ekumeniczny. Powyższa zasada została zachowana przy wyborach metropolitów kijowskich Piotra Mogiły i Sylwestra Kossowa.
6. Po politycznym zjednoczeniu Ukrainy z Rosją (1654) Moskwa zaczęła wysuwać kwestię zjednoczenia kościelnego. Jednak metropolici kijowscy, kler, szlachta i wierni radykalnie odrzucili ową propozycję (np. metropolita kijowski Sylwester oraz jego następca Dionizy stali na stanowisku, że zgodnie z prawem boskimi kanonami Ojców Kościoła podlegają posłuszeństwu patriarsze Konstantynopola). Ponadto synod w Kijowie unieważnił wybór i bezprawną sakrę biskupią metropolity Gedeona, dokonaną przez patriarchę moskiewskiego, ponieważ została dokonana bez uprzedniej zgody patriarcha Konstantynopola.
7. W rezultacie niepomyślnego przebiegu spraw, Moskwa delegowała swego przedstawiciela Nikitę Aleksiejewa do patriarcha Konstantynopola w celu uznania i pobłogosławienia hirotonii. W Adrianopolu spotkał się z patriarchami Konstantynopola Dionizym IV i Jerozolimy Dosyteuszem. Dosyteusz z oburzeniem

---

⁵⁷ Załącznik 3. Historyczno-kanoniczny referat metropolity Kizyku Kalinnika w sprawie przyznania autokefalii Kościoła Prawosławnego w Polsce, przedstawiony Św. Synodowi w Konstantynopolu.

⁵⁸ Podczas swej arcybiskupstwej wizyty w Rzeczypospolitej w latach 1588 i 1589 patriarcha Konstantynopola Jeremiasz II Tranos nie odwiedził Kijowa. Chodzi tu raczej o patriarchę Jerozolimy, Teofanesa, który przybył do Kijowa w 1620, skąd przywrócił kanoniczną hierarchię metropolii oraz zatwierdził bractwo p.w. Objawienia Pańskiego.

odrzucał propozycję podporządkowania Kijowa jurysdykcji Moskwy. Ogłosił również niekanoniczną sakrę Gedeona oraz wpłynął na patriarchę ekumenicznego. Wtedy Aleksiejew zwrócił się do Wielkiego Wezyra, który rozkazał aby patriarcha Dionizy zadośćuczynił żądaniom Rosji, co się stało.

8. Czyn Dionizego z kanonicznego punktu widzenia jest całkowicie nieważny, zgodnie z kanonami 34 apostołskim i 9 antiocheńskim, które zabraniają pierwszemu podejmowania postanowień bez zgody pozostałych hierarchów.

9. Prawosławni obywatele Rzeczypospolitej nadal uznają za swojego zwierzchnika patriarchę Konstantynopola. Jurysdykcja Kościoła Moskiewskiego została narzucona prawosławnym w Rzeczypospolitej w późniejszym czasie (po rozbiorach Rzeczypospolitej, które rozpoczęły się w 1793 r. i zakończyły się w 1815 r.).

10. W konsekwencji, ponieważ prawosławni Rzeczypospolitej nie podlegali zgodnie z kanoniczną procedurą jurysdykcji Kościoła Rosyjskiego i w szczególności, ponieważ w dniu dzisiejszym stanowią niezależne państwo, Matka Kościół Konstantynopola posiada prawo przyczynić się do zastosowania kanonów 17 IV Soboru Powszechnego i 38 Piątoszóstego, zgodnie, z którymi *τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις καὶ ἢ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τάξις ἀκολουθεῖται*, które tłumaczy w sposób następujący św. Focjusz: *τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ μάλιστα γὰρ τὰ περὶ ἐνοριῶν δίκαια, ταῖς πολιτικαῖς ἐπικρατείαις καὶ διοικήσεσι συμμεταβάλλεσθαι εἴωθε*.

Z historyczno-kanonicznego referatu metropolity Kiziku Kalinnika wynika, że Patriarchat Ekumeniczny zawsze otaczała matczyną troską i podtrzymywała prawosławnych w granicach Rzeczypospolitej, szczególnie w krytycznym okresie XVI i XVII w. Świadczy o tym sprzeciw metropolity kijowskiego Sylwestra przeciwko uzurpatorskim tendencjom Moskwy, który utrzymywał, że Metropolia Kijowska podlega pod kanoniczną jurysdykcję Patriarchatu Konstantynopola. W celu potwierdzenia niekanoniczności aktu o przyłączeniu Metropolii Kijowskiej do Patriarchatu Moskiewskiego, metropolita Kalinnik zsyła się na sformułowanie patriarchy jerozolimskiego Dosyteusza i w szczególności na jego korespondencję z carem oraz patriarchą moskiewskim Joachimem. Jeśli nawet w okresie niewoli (rozbiory) Rosja narzuciła własną kościelną jurysdykcję, to jednak z kanonicznego punktu widzenia nie przestała podlegać Patriarchatowi Ekumenicznemu, który w nowych uwarunkowaniach, kiedy Państwo Polskie odzyskało polityczną niezależność, nie zawahał się jej przyznać także kościelnej.

Nie możemy się natomiast zgodzić z kilkoma faktami przedstawionymi w historyczno-kanonicznym referacie metropolity Kalinnika, ponieważ nie pokrywają się z historyczną rzeczywistością. Jedną z nich jest opinia jakoby Metropolia Rusi była jednolita z tytułem Kijowskiej i całej Rusi. Jednak już w drugiej poł. XIII w. książę Halicki Jerzy I zdołał przekonać patriarchę ekumenicznego do utworzenia odrębnej Metropolii Halickiej. Równocześnie wskutek starań czynionych przez wielkich książąt litewskich erygowano Metropolię Litewską. W rezultacie w XIV w. starożytna metropolia Kijowska została rozdzielona pomiędzy trzy centra metropolitalne: Kijowa (w rzeczywistości Włodzimierza Suzdalskiego), Galicji i Litwy. Z powyższego wynika, iż poczynając z drugiej poł. XIII w. do pocz. XV w. metropolia

Rusi przeszła wiele przemian i podziałów, kiedy to ostatecznie ukształtowały się dwie niezależne od siebie metropolie Moskwy i Kijowa.

Poglądy historyków na temat kanoniczności kościelnego przyłączenia metropolii Kijowskiej do Patriarchatu Moskiewskiego są podzielone. Zdaniem Antoniego Mironowicza oraz ks. Mariana Bendzy w 1683 r. rząd rosyjski powziął decyzję o rozpoczęciu niekanonicznych starań wcielenia metropolii kijowskiej pod jurysdykcję patriarchatu Moskiewskiego. W związku z mianowaniem przez arcybiskupa Czernihowskiego Łazarza Baranowicza na stanowisko namiestnika Ławry Kijowskiej Barlaama Jasińskiego, powyższy wybór w rok później w 1684 r. został zatwierdzony przez patriarchę moskiewskiego Joachima, równoznaczny z pogwałceniem granic jurysdykcji Patriarchatu Ekumenicznego. Następnie Joachim wystosował odezwę do Konstantynopola, do cara i do hetmana kozackiego natychmiastowych wyborów metropolity kijowskiego. Zwrócił w niej szczególną uwagę na prześladowania prawosławnych wiernych w Rzeczypospolitej oraz stosowanie tytułu metropolity kijowskiego przez unitów, także przytoczył przykład biskupa łuckiego Gedeona, który zwrócił się z prośbą o azyl w Rosji. Dnia 29 czerwca 1684 r. hetman kozacki Iwan Samojłowicz zwołał w Kijowie synod hierarchii, która dokonała wyboru na stanowisko metropolity kijowskiego, Gedeona. Jednak podczas zebrania duchowieństwa miasta Kijowa, w którym wziął udział namiestnik Ławry Barlaam (bez uczestnictwa hetmana), zaprotestowano przeciwko intronizacji metropolity kijowskiego w Moskwie. Stwierdzono, że hetman nie posiadał kanonicznego prawa włączenia metropolii Kijowskiej w skład patriarchatu Moskiewskiego, bez uprzedniej na to zgody Tronu Ekumenicznego⁵⁹. W Kijowie stano na stanowisku, że wcielenie do patriarchatu Moskiewskiego, bez zgody Kościoła Matki spowoduje w rezultacie przejście prawosławnych na unię⁶⁰.

Protest duchowieństwa miasta Kijowa prawdopodobnie zaskoczył hetmana i Gedeona, ponieważ zwrócili się do cara z prośbą, aby zatroszczył się o kanoniczne uregulowanie problemu Metropolii Kijowskiej. Żądali, aby w przypadku przyłączenia metropolii Kijowskiej do patriarchatu Moskiewskiego, metropolicie zachowali tytuł „egzarchy patriarchy konstantynopolitańskiego”⁶¹. Hetman kozacki Iwan Samojłowicz oraz biskup Gedeon nie przewidzieli niebezpieczeństwa, iż król polski Jan III Sobieski również zażądał zniesienia zależności metropolii Kijowskiej od patriarchatu Konstantynopola. W ten sposób zmierzał do pozbawienia prawosławnej hierarchii w granicach Rzeczypospolitej jakichkolwiek kontaktów z zagranicą⁶². Dnia 8 listopada 1685 r. w świątyni katedralnej p.w. Zaśnięcia N.M.P na Kremlu w Moskwie patriarcha moskiewski Joachim dokonał niekanonicznego aktu intronizacji biskupa Gedeona Światopełka na metropolitę kijowskiego. Przy pomocy tego aktu nieformalnie podporządkował tą metropolię pod swoją jurysdykcję, bez uprzedniej zgody

⁵⁹ *AJZR*, t. 1/5, s. 103-115.

⁶⁰ M. Bendza, *Tendencje unijne względem Cerkwi Prawosławnej w Rzeczypospolitej w latach 1674 - 1686*, s. 190-194.

⁶¹ *AJZR*, t. 1/5, s. 115-117.

⁶² A. Mironowicz, *Kościół prawosławny na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Białystok 2005, s. 227-228.

Patriarchatu Ekumenicznego, a także nie biorąc pod uwagę kanonicznych przeciwwskazań⁶³. Jednak Gedeon zdawał sobie sprawę, że akt z 8 listopada był niekanoniczny. Dlatego zażądał u patriarchy moskiewskiego, wysłania delegacji do Konstantynopola w celu uzyskania zgody Tronu Patriarszego na przyłączenie metropolii Kijowskiej do patriarchatu Moskiewskiego. W kwietniu 1686 r., pod presją wielkiego wezyra patriarcha konstantynopolitański Dionizy IV został zmuszony do zadośćuczynienia roszczeniom Moskwy⁶⁴.

Starania rosyjskich wysłanników szczegółowo opisuje późniejszy arcybiskup Aten Chryzostom Papadopoulos, na podstawie dzieła patriarchy jerozolimskiego Dosyteusza Notarasa, pt. *Παραλειπόμενα εκ της ιστορίας περί των εν Ιερουσαλήμοις πατριαρχευσάντων*⁶⁵. W listopadzie 1685 r. z ramienia Moskwy zostali delegowani do Konstantynopola poseł Nikita Aleksiejewicz oraz pochodzący z południowo-zachodniej Rusi Jan Lisica, którzy zdołali nakłonić patriarchę konstantynopolitańskiego Parfeniusza IV do ustępstw. Jednak ze względu na przemiany w Patriarchacie w 1685 r., na tron w Konstantynopolu został wprowadzony Jakub (1685-1686). W tej sytuacji rosyjscy wysłannicy skierowali się do patriarchy jerozolimskiego Dosyteusza, który przebywał w owym czasie na terytorium Macedonii zbierając datki na rzecz Grobu Pańskiego. Do spotkania doszło w drodze powrotnej patriarchy w Adrianopolu. Dosyteusz oraz nowo wybrany patriarcha ekumeniczny pertraktacje z wysłannikami uzależnili od stanowiska wielkiego wezyra⁶⁶. Wówczas, jak informuje Dosyteusz, Nikita Aleksiejewicz objaśnił, że carowie moskiewscy traktują go za swego dobrego przyjaciela i oczekują pomocy. Dosyteusz jednak miał odpowiedzieć, że powyższy akt jest sprzeczny z kanonami kościelnymi oraz że powyższa sprawa nie jest zależna jedynie od patriarchy konstantynopolitańskiego, ale od synodu ekumenicznego i wszystkich patriarchów, ponieważ prawidłową metodą zgodnie z tradycją Kościoła nie jest łapówkarstwo, ale zwołanie synodu. Jeśli więc gospodarze owego terytorium, którymi są Kozacy przestrzegali tego starożytnego zwyczaju, tym bardziej powinni to czynić carowie. Poza tym prawosławni biskupi w Rzeczypospolitej nie zgadzają się z wprowadzeniem na metropolię Kijowską kandydata z Moskwy, i prawdopodobnie wyślą do Konstantynopola swoich wysłanników z prośbą o zatwierdzenie swego kandydata na metropolitę. W tym wypadku istnieje realne niebezpieczeństwo schizmy, na podobieństwo tej starego i nowego Rzymu. W danej sytuacji uważa, iż najlepszym wyjściem byłoby przekazanie Kijowa pod tymczasową jurysdykcję Moskwy, przed podjęciem ostatecznej decyzji⁶⁷.

Dosyteusz pokazał swymi radami, iż w żadnym wypadku nie zaakceptuje niekanonicznego zniewolenia metropolii Kijowskiej, ani też nie poprze posłów przed patriarchą w Konstantynopolu. Ponadto dodał, że nie uczyni tego, nawet wówczas gdyby miał otrzymać w zamian pieniądze, obiecane przez posłów rosyj-

⁶³ Παπαδόπουλος, «Πατριάρχει Ιεροσολύμων», 4 (1906) 488.

⁶⁴ AJZR, t. 1/5, s. 126-127.

⁶⁵ Δοσίθεος, «Παραλειπόμενα», & κζ' - κη', s. 275-278.

⁶⁶ Παπαδόπουλος, «Πατριάρχει Ιεροσολύμων», 4 (1906) 488.

⁶⁷ Δοσίθεος, «Παραλειπόμενα», & κη', s. 276.

skich⁶⁸. W odpowiedzi usłyszał od posła wiele bluźnierstw skierowanych pod jego adresem. W owym czasie miała jednak miejsce znacząca zmiana na tronie patriarchalnym w Konstantynopolu. Wiosną tego roku Dionizy Mouselimis z Chios usunął Jakuba i ponownie został patriarchą. Łasy na pieniądze patriarcha łatwo przystał na kuszące propozycje Nikity Aleksiejewicza. Jednak Dosyteusz próbował przeszkodzić Dionizemu. W tym celu spotkał się z wezyrem tłumacząc mu, iż Konstantynopol jest obdarzony wielką czcią, kiedy w jego jurysdykcji znajduje się Kijów i w jego imieniu są przysyłani posłowie do Imperium. Jeśli jednak zatwierdzi tę zależność od Moskwy, wtedy Imperium straci szacunek, którym go darzono do tego czasu. Radził także wezyrowi w przypadku, gdy zgłoszyłby się do niego w tej kwestii poseł rosyjski, aby odpowiedział, iż było by grzechem mieszanie się sprawy kościelne, dlatego jedyną kompetentną osobą w tej sprawie jest patriarcha. W ten sposób Dosyteusz zdołałby zażegnać ów problem, jednak wygrało pragnienie zysku patriarchy, który podjął się niekanonicznego czynu. W zamian za akt zrzeczenia się metropolii kijowskiej i wcielenia do patriarchatu moskiewskiego otrzymał od posła sześćset Florianów. Jednak zawstydzony jawnym niekanonicznym i skrajnie niedorzecznym czynem Dionizy starał się ukryć swój błąd, usprawiedliwiając się w swym piśmie, iż uczynił to pod presją władz imperium. W akcie postawił następujący warunek, zgodnie z którym metropolia kijowska winna wspominać dwóch zwierzchników Konstantynopol i Moskwę. Jednak powyższy czyn stoi w sprzeczności z prawem kanonicznym⁶⁹.

Postanowienia patriarchy w sprawie wcielenia metropolii kijowskiej do patriarchatu moskiewskiego zostało, więc wydane na skutek chęci zysku Dionizego. Niekanoniczność powyższego aktu patriarchy jest tym bardziej godne potępienia, iż ta sama sprawa została odrzucona przez jego poprzednika Jakuba. Pomimo faktu, że Moschowici potrzebowali poparcia Dosyteusza, popełnili błąd, że nie napisali do niego oraz ponieważ jego plany zostały zaprzepaszczone z powodu chęci zysku patriarchy Dionizego. Dlatego wbrew własnej woli został zmuszony do ustępstw i zgody w powyższej sprawie, w zamian za co otrzymał zezwolenie na wzniesienie świątyni p.w. św. Jana na Fanarze⁷⁰. Pomimo uporczywych żądań Nikity nie zgodził się na podpisanie aktu Dionizego. Natomiast napisał osobiste pismo do cara i patriarchy moskiewskiego, w którym odważnie i bez wahania przedstawił swoje stanowisko⁷¹. W swym piśmie zapytuje patriarchę moskiewskiego, może nosi się z zamiarem wcielić do swej jurysdykcji także Jerozolimę, po to by wszyscy obmywali jego stopy? Może to za mało, że metropolia moskiewska została podniesiona do rangi Patriarchatu, a jego zwierzchnik jest wybierany przez Św. Synod i następnie uznawany przez wszystkich patriarchów? Pragnie zagarnąć obcą diecezję, nawet, jeśli by wystarczyło gdyby został zarządcą metropolii kijowskiej z ramienia patriarchy konstantynopolitańskiego. Twierdzi, jakoby z konieczności wyświęcił metropo-

⁶⁸ N. Mančenko, «Δοσίθεος ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων και η εποχή αυτού», *Ψυχοφελής ανάγνωση* 5 (1878) 27. Karterev, *Σχέσεις*, s. 74.

⁶⁹ Δοσίθεος, «Παραλειπόμενα», & κη', s. 276-277.

⁷⁰ Δοσίθεος, «Παραλειπόμενα», & κη', s. 277-278.

⁷¹ Παπαδόπουλος, «Πατριάρχαι Ιεροσολύμων», 4 (1906) 490.

litę kijowskiego, jednak według Dosyteusza nie istniała taka konieczność, ale zachłanność. Stawia, więc pytanie, czy możliwym jest wybaczenie tym, którzy bez realnego powodu zmieniają granice ustanowione przez Ojców Kościoła. Ponieważ patriarcha moskiewski czyni to, co nie stanowiło konieczności, ale aby zadośćuczynić własnym ambicjom, zamiast dobra czyni zło tak samemu sobie jak i całemu Kościołowi i tym samym:

1. Nanosi uszczerbek własnej godności,
2. Upokarza Kościół Wschodu, wnosi zamęt oraz pogwałca spokój chrześcijan tejże metropolii, gdyż podlegli Rzeczypospolitej prawosławni wierni mogą wybrać innego metropolitę⁷².

Dosyteusz twierdzi, że nie uważa za wystarczające usprawiedliwienia istniejącego bezprawia jakoby Tron Patriarszy, który boryka się z poważnymi problemami i zagrożeniami nie był w stanie sprawować kontroli nad metropolią kijowską, mówiąc iż od czasów gdy zajaśniała wiara prawosławna zawsze i jeszcze do wczoraj, pomimo wielkich odległości, rusini posiadają łączność z Konstantynopolem i nawet jedynie z tego powodu wynika wiele dobrego. Dosyteusz uważa niekanoniczną nawet tą niezamierzoną apelację Rosji, gdyż zgodnie z określeniem Ojców Kościoła prawidłowym jest aby diecezje pozostawały nienaruszalne w swych granicach, dlatego żaden z biskupów nie ma prawa ubiegania się władzy w obcej diecezji. Natomiast Moskwa w jawny sposób próbuje zagarnąć obcą diecezję. Dlatego w żaden sposób nie jest możliwym usprawiedliwienie tego czynu. Dosyteusz zwraca się do patriarchy „północy”, że jedynie hańba ludzka i grzech boży spadną na niego z tego powodu. Jako przykład przytacza surową uwagę III Soboru Powszechnego skierowaną do patriarchy antiocheńskiego, który chciał rozszerzyć swą władzę na sąsiedni Cypr, aby tym samym udowodnić, że Ojcowie Kościoła surowo karali naruszających uchwały soborowe. Jeśli jednak życzy wypełnić swoje pragnienie powinien wiedzieć, że do obowiązku patriarchów wschodu należy poinformowanie go o popelnieniu przez niego wielkiego grzechu.

Powyzszymi przemyśleniami podzielił się także w swym liście do cara, w którym przedstawił pogląd, że Rosjanie powinni przynajmniej zwrócić się z prośbą o uznanie nielegalnego aktu poprzez wstąpienie na drogę kanoniczno-prawną, ponieważ: zwrócili się z oficjalną prośbą jedynie do patriarchy ekumenicznego a nie do całego Synodu, oraz usiłowali przy pomocy pieniędzy dobić się jego zgody. Dosyteusz zadaje pytanie, czyż nie jest wstydem wobec Boga i ludzi zapewniać sobie przy pomocy przekupstwa uchwały patriarsze, i w ten sposób występować przeciwko Kościołowi i Bogu? Powołuje się także na obietnicę rosyjskiego wysłannika, który w zamian za sformułowanie dokumentu zgodnego z jego wolą gotów był przekazać ofiarę na rzecz Grobu Pańskiego. Tym większej winie podlegają, gdyż nie tylko bez legalnego błogosławieństwa patriarchy zawładnęli metropolią kijowską, ale ponieważ wysłali pieniądze i proszą o przebaczenie, co jest jawną symonią. Zapytuje, więc cara czy sposób, w który patriarcha moskiewski Joachim wymusił (przy pomocy pieniędzy) na patriarsze konstantynopolitańskim wydanie uchwały

⁷² Karterev, Σχέσεις, s. 82.

jest sprawiedliwy i godny. Ze śmiałością radzi carowi i patriarsze moskiewskiemu, aby dokładnie przemyśleli jego słowa. Nie zamierza w ten sposób wywierać na nich presji, pragnie jedynie, aby dokładnie przemyśleli swój ostateczny wybór. Zaznacza, że w przypadku, gdyby go nie posłuchali, on sam nie ponosi odpowiedzialności za popełniony grzech, ponieważ wypełnił swój pasterski obowiązek⁷³.

Dosyteusz napisał to w co wierzył. Kiedy rosyjscy posłańcy stwierdzili, że nie ustępuje ale obstawał przy powyższej kwestii, udali się do wezyra. Wskutek wojny Imperium Otomańskiego z Austrią, Rzeczypospolitą i Wenecją, Sulejmanowi paszy zależało na dobrych relacjach dyplomatycznych i przychylności Rosji. Obiecał, więc że wpłynie na patriarchę jerozolimskiego, aby zadośćuczynił roszczeniom strony rosyjskiej⁷⁴. Rzeczywiście, Dosyteusz ustąpił na skutek wywartej na nim presji, jednak wkrótce po tym wysłał jeszcze jedno wyjątkowe pismo, w którym stwierdzał, że jeśli już ostatecznie doszło do połączenia metropolii kijowskiej z Moskwą, to uważa za swój obowiązek uregulować stosunek metropolii kijowskiej z patriarchatem moskiewskim. Synod w Moskwie nadał tak wielkie znaczenie temu pismu, że jedynie te, a nie poprzednie, napisane przez patriarchę konstantynopolitańskiego przesłał do Kijowa *ίνα τηρήται έν τοίς άρχείοις και χρησιμεύη ώς γνώμων και χειραγωγός έν πάση περιπτώσει*⁷⁵. W swym piśmie Dosyteusz radził carowi, aby ponownie podporządkował biskupstwa prawosławne w Rzeczypospolitej Metropolii Kijowskiej, od której oddalili je łacinnicy. Dlatego w 1686 r. Dosyteusz napisał pismo do episkopatu, ale przede wszystkim prawosławnych wiernych Rzeczypospolitej, aby poprzedzić prawdopodobny ich sprzeciw z powodu uznania metropolity kijowskiego. Zachęcił ich, aby podporządkowali się jemu zgodnie z kościelnym porządkiem oraz wspominali jego imię w trakcie nabożeństw. W podobnym tonie wystosował pismo do hetmana kozackiego Samujłowicza, za pośrednictwem którego wraz z politycznym zjednoczeniem Rusi Kijowskiej z Moskwą nastąpiło także kościelne⁷⁶.

Sprzeciw Dosyteusza da się wytłumaczyć jego niewinną gorliwością w wypełnianiu prawa kościelnego, które zostało naruszone przez Moskwę. Przypuszczalnie patriarcha myślał, że przemiany kościelne nie powinny następować w rezultacie politycznych, na skutek których odpadała od Tronu Ekumenicznego cała metropolia na rzecz przyłączenia się do Moskwy. Dosyteusz umyślnie przedstawił w powyższych pismach następujący fakt: Gdy Antiochia została zajęta przez Arabów i jedynie trzecia część tego Tronu Patriarszego pozostała wolna, patriarchowie Konstantynopola nie zamierzali wchłonąć owe nieliczne diecezje i zlikwidować Prawosławny Patriarchat Antiochii, ale pozostawili aby było kierowane niezależnie przez patriarchę antiocheńskiego, który od tego czasu przebywał w Konstantynopolu. Dosyteusz wierzył, że Metropolia Kijowska może w przyszłości zostać wchłonięta

⁷³ Karterev, *Σχέσεις*, s. 82-86. N. Karterev, *Χαρακτήρ των σχέσεων της Ρωσίας προς την ορθόδοξον Ανατολήν*, Moskva 1883, s. 360-367.

⁷⁴ N. Mančenko, «Δοσίθεος ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων και η εποχή αυτού», *Ψυχωφελής ανάγνωσις* 5 (1878) 31.

⁷⁵ Tamże, s. 32-33.

⁷⁶ Παπαδόπουλος, «Πατριάρχει Ιεροσολύμων», 4 (1906) 493.

przez Patriarchat Moskiewski. Natomiast wyrażał swe obawy przed przesadnym umacnianiem się Moskwy, przepowiadając podobne wchłonięcie Gruzji oraz nadunajskich diecezji⁷⁷. Umacnianiu się pozycji Patriarchatu Moskiewskiego sprzyjało ustawiczne niebezpieczeństwo zniewolonych Patriarchatów Wschodu. Z tego powodu Dosyteusz przeciwstawiał się i nie uznał podległości Metropolii Kijowskiej od Patriarchatu Moskiewskiego, czyniąc energiczne starania dać do zrozumienia Rosjanom i patriarche Joachimowi, że w żaden sposób nie powinni podporządkować Metropolii Kijowskiej jurysdykcji Patriarchatu Moskiewskiemu, ponieważ taka czynność zagarniania obcych diecezji jest niekanoniczna i stanowi niebezpieczeństwo wobec całego Prawosławnego Kościoła Wschodu. Bardzo szybko Dosyteusz przekonał się, że patriarcha moskiewski nie zadowoli się jedynie wchłonięciem metropolii Kijowskiej, ale będzie czynił starania podporządkowania swej władzy diecezje, które należały do jurysdykcji patriarchy jerozolimskiego⁷⁸.

Rosyjscy historycy, na przykładzie Antoniego Kartaszowa⁷⁹, uważają że posunięcie Kościoła Rosyjskiego było całkowicie usprawiedliwione, gdyż w sytuacji braku pozytywnej odpowiedzi z Konstantynopola, sam przystąpił do czynności intronizacji metropolity kijowskiego Gedeona. Po upływie kilku lat, w 1687, patriarcha konstantynopolitański Dionizy uznał ostatecznie powyższy stan zatwierdzając go swym patriarszym i synodalnym aktem. Było to równoznaczne z przyłączeniem Metropolii Kijowskiej do składu Patriarchatu Moskiewskiego.

Stanowisko Kartaszowa odnośnie prawidłowości sposobu, w jaki nastąpiło przyłączenie Metropolii Kijowskiej nie jest wiarygodne, ponieważ z punktu widzenia kanoniczności powyższego aktu, Patriarchat Moskiewski dokonał nielegalnej czynności intronizacji Gedeona, po czym poprzez wywieranie presji politycznej na Dionizym, uzyskał zgodę przyłączenia jej do jurysdykcji Moskwy. Niewłaściwym jest powoływanie się na patriarszy i synodalny akt, gdyż takowy nie istnieje, skoro w rzeczywistości podpisał go jedynie patriarcha konstantynopolitański Dionizy. Zgodnie z referatem metropolity Kizyku Kalinnika, z punktu widzenia prawa kanonicznego akt Dionizego był zupełnie bezwartościowy. Świadczą o tym kanony 34 apostołski i 9 antiocheński, zabraniające pierwszemu działaniu bez uprzedniej wiedzy pozostałych hierarchów.

Metropolita moskiewski Makary w swej *Historii Kościoła w Rosji* pomija kwestię kanoniczności przyłączenia Metropolii Kijowskiej do Patriarchatu Moskiewskiego. Jedynie w dodatkach tegoż VII tomu znajdujemy dobre opracowanie powyższej kwestii współczesnego historyka rosyjskiego⁸⁰, który na podstawie zbioru dokumentów opublikowanych w *Archiwum Pół-zachodniej Rosji* obiektywnie ukazuje wszystkie wydarzenia. Przynajmniej, że Moskwa odrzuciła prośbę metropolity kijowskiego zachowania przez nią tytułu „Egarchy patriarchy konstantynopolitańskie-

⁷⁷ Παπαδόπουλος, «Πατριάρχει Ιεροσολύμων», 4 (1906) 493-494.

⁷⁸ N. Karterev, *Σχέσεις*, s. 261-262.

⁷⁹ A. Kartašev, *Očerki po Istorii Russkoj Cerkvi*, t. 2, Moskva 1997, s. 297.

⁸⁰ S. Jakovenko, «Zapadnoruskaja Cerkov poslednei treti XVII veka», Makarij (Bulgakov), *Istoria Ruskoj Cerkvi*, t. 7, s. 532 - 543.

go”⁸¹. W grudniu 1684 r. z ramienia Moskwy został wysłany do Konstantynopola grek Zachariasz Zefiris (Zefiriu?). Pomimo licznych prezentów patriarcha nie zgodził się na zatwierdzenie prośby⁸². W listopadzie 1685 r. ponownie przybył do Konstantynopola wysłannik Moskwy Nikita Aleksiejew, który poprzez wywieranie politycznej presji na Dionizym skłonił go do odstąpienia Metropolii Kijowskiej na rzecz jurysdykcji moskiewskiej⁸³.

Referat metropolity Kalinnika stanowił podstawę uchwalenia przez Św. Synod w Konstantynopolu decyzji o wydaniu patriarszego i synodalnego Tomosu o autokefalii Polskiego Kościoła Prawosławnego.

---

⁸¹ AJZR, t. 1/5, s. 120.

⁸² AJZR, t. 1/5, s. 130 - 131. Παπαδόπουλος, «Πατριάρχαι Ιεροσολύμων», 4 (1906) 487 - 488.

⁸³ AJZR, t. 1/5, s. 131 - 144.

Aneks

1. Pismo patriarchy konstantynopolitańskiego Melecjusza do przedstawiciela rządu polskiego w Konstantynopolu Władysława Baranowskiego, w którym błogosławi wybór Dionizego na arcybiskupa warszawskiego i całej Polski oraz uznaje tytuły przyznane jego poprzednikowi przez patriarchę moskiewskiego Tichona.

13 Μαρτίου 1923

Σεβασμιώτατον Διονύσιον Ἀρχιεπίσκοπον Βαρσοβίας καὶ πάσης Πολωνίας.

Βαρσοβίαν

Ἀριθμ. Πρωτ. 1218

Ὁ ἄδικος θάνατος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Γεωργίου ἐπλήρωσεν ὀδύνης τὴν καρδίαν ἡμῶν ἤδη λαμβάνομεν εὐχαρίστως γινῶσιν ἐκ τῆς ἐπισήμου συνοδικῆς ἀναγγελίας, ὅτι ἐξελέγητε Ὑμεῖς εἰς διαδοχὴν αὐτοῦ. Εὐλογοῦντες τὴν ἐκλογὴν ἐξ ἀποφάσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐπιβεβαιοῦμεν ἐν τῷ προσώπῳ Ὑμῶν, πάντα τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα τὰ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἐν Χριστῷ ἀδελφοῦ Πατριάρχου Μόσχας κ. Τύχωνος κεχορηγημένα τῷ Ὑμετέρῳ προκατόχῳ, ὡς Ἀρχιεπισκόπῳ Βαρσοβίας καὶ πάσης Πολωνίας. Ἡ χάρις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ ἐνισχύει τὴν Ὑμετέραν Σεβασμιότητα ἐν τῇ ἐπιτελέσει τῶν καθηκόντων τῆς νέας διακονίας Αὐτῆς.

Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ΜΕΛΕΤΙΟΣ

Kodeks Patriarchatu Konstantynopolitańskiego A' 93, s. 82. EA 17 (1923) 137. Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu w dn. 21.IV.1923 r., PAM, nr. 14, sprawa 1. „Sprawozdanie z sesji Św. Synodu w dn. 21.IV.1923 r.”, VPMP 7 - 8 (1923) 1. „Sprawozdanie z sesji Św. Synodu w dn. 14-27.II.1923 r.”, VPMP 39 - 40 (1924) 5. Zzyzkin, *Autokefalia*, s. 70.

tlumaczenie:

13 marca 1923 r.

Jego Ekscelencji Dionizemu, Arcybiskupowi Warszawskiemu i całej Polski.

Warszawa

Nr. Protokołu 1218

Niesprawiedliwa śmierć arcybiskupa Jerzego przepelniła nasze serca smutkiem, ale już dziś otrzymaliśmy radosną wiadomość z urzędowego doniesienia synodu biskupów, iż zostaliście wybrani jego następcą. Zgodnie z postanowieniem

Św. Synodu patriarchatu ekumenicznego błogosławimy ten wybór i potwierdzamy w Waszej osobie wszystkie wyróżnienia i odznaki, nadane Waszemu poprzednikowi, jako arcybiskupowi warszawskiemu i całej Polski przez naszego w Chrystusie brata patriarchę moskiewskiego Tichona. Łaska Zbawiciela naszego Chrystusa niech umacnia Waszą Ekscelescję w sprawowaniu obowiązków nowej posługi.

Patriarcha ekumeniczny Melecjusz

2. Pismo patriarchy Konstantynopolitańskiego Melecjusza do metropolity Dionizego, w którym wyraża swą radość z objęci przez niego stanowiska zwierzchnika Kościoła Prawosławnego w Polsce oraz zapowiada przybycie delegacji patriarchatu do Polski.

24 Απριλίου 1923

Τῷ Ἱερωτάτῳ Μητροπολίτῃ Βαρσοβίας καὶ πάσης Πολωνίας, ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῷ ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ τῆς ἡμῶν Μετριότητος κυρ Διονυσίῳ χάριν καὶ εἰρήνην παρὰ Θεοῦ.

Αριθμ. Πρωτ. 1860

Μετὰ πολλῆς χαρᾶς λαβόντες ἀνέγνωμεν ἐν συνεδρίᾳ τῆς περὶ ἡμᾶς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου τὴν ἀπὸ α΄ τοῦ μηνὸς τούτου ἐπιστολὴν τῆς Ὑμετέρας λῖαν ἀγαπητῆς ἡμῖν Ἱερότητας, ἐχάρημεν δὲ ἰδιαιτέρως ὅλως τὸ πρῶτον ἀναγινώσκοντες γράμματα ἀδελφικά παρὰ τοῦ πρώτου ποιμένος τῆς ἐν τῷ νεοσυστάτῳ Πολωνικῷ Κράτει Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Διότι ἐν ᾧ χρόνῳ εὐρισκόμεθα ἐν τῇ ὁδῷ τῆς μετὰ τοῦ ὑμετέρου προκατόχου ἀοιδίμου Μητροπολίτου Γεωργίου ἀμέσου ἐπικοινωνίας, ἐπῆλθε τὸ τραγικὸν ἐκείνου τέλος τὸ πολλὴν μὴ μόνον τοῖς ἐν Πολωνίᾳ ἀδελφοῖς καὶ τῷ πληρώματι τῆς Ἐκκλησίας προσενησαν τὴν λύπην, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν τοῖς ἄνω διατελοῦσιν. Ἐπηκολούθησε δὲ ἡ ἐπὶ τὸν χρεῦσαντα θρόνον ἐκλογή τῆς Ὑμετέρας ἀγαπητῆς ἡμῖν Ἱερότητας, ἧς τὴν ἐν τῷ θρόνῳ ἀποκατάστασιν ἐγκρίναντες ἐπιηυλογήσαμεν διὰ τοῦ ἀπὸ 13 παρελθόντος Μαρτίου ἡμετέρου τηλεγραφήματος.

Ἦδη ἀπὸ τῶν ὑμετέρων εἰρημένων γραμμάτων τὴν ἐνθρόνισιν τῆς Ὑμετέρας Ἱερότητας καὶ τὴν τῶν καθηκόντων αὐτῆς ἀνάληψιν εὐαγγελιζόμενοι, εὐχαριστίας ἀναφέρομεν μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς Ἱερωτάτων Μητροπολιτῶν καὶ ὑπερτίμων τῷ Ἀρχιεπίμεινι καὶ Σωτηρὶ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ ὅτι ἐδωρήσατο τοῖς ἐν τῷ θεοφρουρήτῳ Πολωνικῷ Κράτει εὐλογημένοις τέκνοις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας προϊστάμενον ἄξιον, ὡς διὰ βεβαίας ἔχομεν ἐλπίδος, τῶν παρουσῶν περιστάσεων.

Ἴνα δὲ ἐκ τοῦ πλησίον τὰ καθ' ἡμᾶς καὶ τὴν καθόλου ἐν Πολωνίᾳ Ἐκκλησίαν διαπυθώμεθα, ἀπεφασίσαμεν ὀριστικῶς ἀποστεῖλαι πρὸς ὑμᾶς ἡμέτερον ἀντιπρόσωπον κομιστὴν τῶν εὐλογιῶν τοῦ Ἁγιωτάτου Ἀποστολικοῦ καὶ Πατριαρχικοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς ὃν διὰ δεσμῶν ἀρχαίων καὶ ἡ ἐν Πολωνίᾳ Ὁρθοδοξία συνδέεται. Κατανοοῦμεν γὰρ ὅτι τὰ μάλιστα ἔσται ἐποφελῆς καὶ τῇ Ὑμετέρᾳ ἀγαπητῇ Ἱερότητι καὶ τῇ ὅλῃ ἐν Πολωνίᾳ

Ὁρθοδοξία, ἡ ἐν ταῖς παρούσαις στιγμαῖς ἐν μέσῳ ὑμῶν παρουσία τοιοῦτου ἀντιπροσώπου ἐπὶ σκοπῶ ἐνισχύσεως τῆς εὐσεβείας καὶ μετ' ἀλλήλων ἀγάπης.

Καὶ τοῦ μὲν ἀντιπροσώπου ἡμῶν τὴν ἐντεῦθεν ἀναχώρησιν γνώσεσθε ἐν καιρῷ, τηλεγραφικῶς ἴσως. Ἡμεῖς δὲ τὴν χαρὰν ἡμῶν καὶ αὐθις ἐπὶ τῇ ὑμετέρα ἀποκαταστάσει διατρανοῦντες καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον παντὶ τῷ ὀρθοδόξῳ κλήρῳ καὶ λαῷ παρὰ τοῦ ἀναστάντος Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ ἐπικαλούμενοι, κατασπαζόμεθα τὴν Ὑμετέραν Ἱερότητα φιλήματι ἀγίῳ καὶ διατελοῦμεν.

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Μελέτιος

Kodeks Patriarchatu Konstantynopolitańskiego A' 93, s. 173-174. EA 17 (1923) 138. Dokumenty z posiedzenia Św. Synodu w dn. 3.VII.1923 r., PAM, nr. 29, sprawa 1. „Sprawozdanie z sesji Św. Synodu w dn. 3.VII.1923 r.”, VPMP 11 - 12 (1923) 19.

tłumaczenie:

24 kwietnia 1923

Do Jego Eminencji Metropolity Warszawskiego i całej Polski, w Duchu Świętym umiłowanego brata i współcelebranta mojej Marności kyr Dionizego według łaski i pokoju Bożego.

Nr. Protokołu 1860

Z wielką radością odczytaliśmy podczas zebrania Św. Synodu pismo Jego wielce umiłowanej Eminencji z 1 bieżącego miesiąca. W szczególności uradowaliśmy się wszyscy z odczytania pierwszych pism, pierwszego pasterza Kościoła prawosławnego w odrodzonym Państwie Polskim, a to z powodu, iż wcześniej znajdowaliśmy się w zażyłych kontaktach a także prowadziliśmy zaawansowane rozmowy z Waszym poprzednikiem śp. metropolitą Jerzym, którego spotkał tragiczny koniec, wprawiając w smutek nie tylko naszych braci w Polsce ale całą pleromę wiernych Kościoła. W konsekwencji na owdowiały tron biskupi nastąpił wybór Jego umiłowanej Eminencji, którego intronizację zatwierdziliśmy naszą wiadomością telegraficzną z 13 marca b.r.

Wraz z otrzymaniem od Was pism radośnie zwiastujących akt intronizacji Jego Eminencji oraz objęcie obowiązków metropolity, chętnie obwieszczamy razem z świętobliwymi metropolitami i ponad wszelkimi tytułami Arcypasterzem i Zbawicielem naszym Jezusem Chrystusem, że został darowany godny zwierzchnik błogosławionym dzieciom Kościoła prawosławnego w strzeżonym przez Boga Państwie Polskim, dlatego pozostajemy w oczywistej nadziei na pomyślny obrót spraw.

Postanawiając wspólnie w sprawie Kościoła w Polsce, uchwaliliśmy ostatecznie wysłać do was naszych przedstawicieli i doręczycieli wszelkich błogosławieństw Świętobliwego Apostolskiego i Patriarszego Tronu Ekumenicznego w Konstantynopolu, który od starożytnych czasów jest w łączności z prawosławiem w Polsce. Mamy świadomość, że przyniesie to korzyść Waszej umiłowanej Eminencji i

wszystkim prawosławnym w Polsce, gdyż w czasach współczesnych obecność wśród was przedstawicieli patriarchatu, będzie miała na celu umocnienie pobożności oraz relacji wzajemnej miłości.

O wyjeździe naszego przedstawiciela zostaniecie poinformowani prawdopodobnie telegraficznie. Wyrażamy jeszcze raz naszą radość z powodu objęcia przez Eminencję tego stanowiska i przyzywamy wszelki dar doskonały na cały kler i lud prawosławny od zmartwychwstałego Zbawiciela naszego Chrystusa, przekazując Jego Eminencji pocałunek święty i pozostając w łączności.

Patriarcha konstantynopolitański Melecjusz

3. Historyczno-kanoniczny referat metropolity Kizyku Kalinnika w sprawie przyznania autokefalii Kościoła Prawosławnego w Polsce, przedstawiony Św. Synodowi w Konstantynopolu.

3 Νοεμβρίου 1924

Πρὸς τὴν Α.Θ.Π. τὸν Οἶκουμ. Πατριάρχην καὶ τὴν ἁγίαν καὶ ἱερὰν Σύνοδον.

Παναγιώτατε,

Μελετήσαντες ἐπισταμένως ἀπὸ τε ἱστορικῆς καὶ κανονικῆς ἀπόψεως τὸ παραπεμφθὲν τῇ Ἐπιτροπῇ ἡμῶν ζήτημα τῆς ἐν Πολωνίᾳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὑποβάλλομεν ὧδε διὰ τὰ περαιτέρω τὸ πόρισμα τῆς μελέτης ἡμῶν ταύτης.

Ἡ Μητρόπολις Ρωσσίας, ἀναγραφομένη ἐξηκοστῇ πρώτῃ ἐν τῇ Διατυπώσει Λέοντος τοῦ Σοφοῦ «ὅπως ἔχουσι τάξεως οἱ θρόνοι τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ὑποκειμένων τῷ Πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως», ἦτο τὸ κατ' ἀρχὰς μία καὶ ἐνιαία ὑπὸ τὸν τίτλον Κιέβου καὶ πάσης Ρωσσίας, ἔχουσα τὴν ἔδραν αὐτῆς τὸν πρῶτον ἐν Κιέβῳ, εἶτα ἐν Βλαδιμήρῳ καὶ τέλος ἐν Μόσχᾳ, ὅτε καὶ προσέλαβε τὸν τίτλον Κιέβου-Μόσχας. Περὶ τὰ μέσα ὅμως τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος (1462), ἀξιώσει τῶν Λιθουανῶν, ἐσχηματίσθησαν δύο διακεκριμένοι καὶ ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων Μητροπόλεις, ἡ τῆς Μόσχας καὶ ἡ τοῦ Κιέβου, ἐγκρίσει τοῦ Οἶκουμ. Πατριάρχου, χειροτονήσαντος τὸν νέον Μητροπολίτην Κιέβου Γρηγόριον Τσαμπλάκον προσλαβόντα καὶ τὸν τίτλον τοῦ ἐξάρχου τοῦ Οἶκουμ. Πατριάρχου. Ἐπελθούσης τῆς ἀνυψώσεως τῆς Μητροπόλεως Μόσχας εἰς πέμπτον Πατριαρχικὸν Θρόνον ἐπὶ Ἰερεμίου τοῦ Β' τῷ 1589, ἡ Μητρόπολις Κιέβου ἐξηκολούθησε τελοῦσα ὑπὸ τοὺς Οἰκουμενικοὺς Πατριάρχας, ἐποπεύοντας, ἐπισκεπτομένους αὐτοπροσώπως ἢ δι' ἐξάρχων καὶ πληρεξουσίων καὶ ἐν γένει λαμβάνοντας ἐνεργὸν μέρος ἐν τῇ διοικήσει αὐτῆς. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι Ἰερεμίας ὁ Β', ἐπισκεφθεὶς τῷ 1589 τὸ Κίεβον, καθήρεσε τὸν Κιέβου Ὀνησιφόρον, ὡς δίγαμον, καθὼς καὶ ἐτέρους ἐνόχους κληρικούς, χειροτονήσας Κιέβου, τὸν Μιχαὴλ Ραγόζον, ἐκύρωσε καὶ ἠλόγησε τὴν Ἀδελφότητα τῶν Θεοφανείων (Βογοιαβλένσκη) μετατραπέισαν μετὰ ταῦτα εἰς Ἀκαδημίαν καὶ διέταξε τὴν σύγκλησιν τῆς ἐπαρχιακῆς Συνόδου Οὐκρανίας, ἣτις συνελοῦσα τῷ 1588, ὡς πρῶτον ὄρον ὁμοφώνως ἀνεκήρυξεν ὅτι ὁ Πατριάρχης Κων/πόλεως ἦτο ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας Οὐκρανίας εἰς ὃν ὄφειλον οἱ πάντες

υποταγήν. Ἐπίσης τῷ 1620 ὁ Ἱεροσολύμων Θεοφάνης, μεταβὰς εἰς Ρωσίαν ὡς πληρεξούσιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου δικαιούμενος νὰ ἐνεργῇ ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ, ἦντινα ιδιότητα ἀνεγνώρισε τῷ Θεοφάνη καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας Σιγισμουῆδος διατάξας νὰ ἀπονέμονται αὐτῷ αἱ προσήκουσαι τιμαί, ἐχειροτόνησε Κιέβου τὸν Ἰώβ, ἐπλήρωσε τὰς ἐξ κενὰς ἀρχιεπισκοπὰς καὶ ἐπισκοπὰς τῆς Μητροπόλεως καὶ ἀποκατέστησε τὴν ἐπαρχιακὴν Σύνοδον ἐν τῷ κανονικῷ δικαίωματι τοῦ ἐκλέγειν τὸν οἰκεῖον Μητροπολίτην, κυρούμενον ὑπὸ τοῦ Οἰκουμ. Πατριάρχου. Τοῦτο ἐτηρήθη ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν Μητρ. Κιέβου Μογίλα (1632) καθὼς καὶ Σιλβέστρου Κοσοόβου (1647).

Ἐπελεύθη τῆς πολιτικῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Οὐκρανίας ὑπὸ τοῦ Χατμάνου Χμελνίσκη καὶ τῆς πολιτικῆς ἐνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς Ρωσσίας (1654) ἤρξατο ὑποκινούμενον τὸ ζήτημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς Μόσχας. Ἀλλ' οἱ Μητροπολίται Κιέβου, οἱ ἐπίσκοποι, ὁ κληρὸς, οἱ εὐγενεῖς, σύμπας ὁ λαὸς ἀπέκρουσαν ἐντόνως τὴν ἔνωσιν, π. χ. ὁ Κιέβου Σίλβεστρος ἤξιον ρητῶς παρὰ τῶν ἐν Μόσχᾳ ὅπως μὴ αὐτὸς καὶ τὸ ποιμνιὸν του ἀποσπασθῶσι ἀπὸ τῆς ὑπακοῆς τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως εἰς ὃν θείῳ δικαίῳ καὶ βαπτίσματι καὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῶν Πατέρων ἀνήκουσιν. Ὁ δὲ διάδοχος τοῦ Σιλβέστρου Διονύσιος προσκληθεὶς ἵνα χειροτονηθῇ εἰς Μόσχαν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Νίκωνος ἀπέριψε διαρρήδη τὴν πρότασιν καὶ ἀπέστειλεν ἀντιπρόσωπον εἰς Μόσχαν ἵνα ἐξηγήσῃ τοὺς κανονικοὺς λόγους, ὁ δὲ Νίκων, τὴν ἀνάγκην φιλοτομίαν ποιούμενος, ἐδέχθη φιλοφρόνως τὸν ἀντιπρόσωπον καὶ ἀνεγνώρισε πάντα τὰ δίκαια τῆς ἐκκλησίας Κιέβου, συστήσας καὶ εἰς τὴν Κυβέρνησιν Μόσχας νὰ πράξῃ τὸ αὐτό, καὶ οὕτως ἐπανέκαμψεν εἰς Κιέβον ὁ ἀντιπρόσωπος μετὰ πολλῶν δώρων. Ἀλλ' ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἐκκλησίας Κιέβου καὶ Οὐκρανίας ἦτο κάρφος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἐν Μόσχᾳ. Οὕτως ὥστε, ὅτε μετὰ τοὺς Μητροπολίτας Κιέβου Διονύσιον, Ἰωσήφ καὶ Ἀντώνιον ἐξελέγη Μητροπολίτης ὁ Γεδεὼν ὅστις καὶ παρεπίσθη νὰ χειροτονηθῇ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Μόσχας, πολυπληθῆς Σύνοδος συνελθοῦσα ἐν Κιέβῳ ἐκήρυξεν ἄκυρον τὴν ἐκλογὴν, καὶ παράνομον τὴν χειροτονίαν, ὡς γενόμενα ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ Γεδεὼν ὑπέδειξε τοῖς ἐν Μόσχᾳ ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου του ἄνευ τῆς κυρώσεως καὶ εὐλογίας τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως, ἐφ' ᾧ καὶ ἀπεστάλη ἐκ Μόσχας πρὸς αὐτὸν πρεσβευτὴς ὁ Νικήτας Ἀλέξιεφ μετὰ πλουσίων δώρων εἰς χρυσᾶ νομίσματα καὶ μηλωτὰς μετὰ γραμμάτων Τσάρων καὶ τοῦ Μόσχας Ἰωακείμ.

Ἀφικόμενος ὁ Ἀλέξιεφ εἰς Ἀδριανούπολιν ἔνθα διέτριβεν ὁ Σουλτάνος ἕνεκα τοῦ τριμετώπου κατὰ τῆς Πολωνίας, Αὐστρίας καὶ Βενετίας πολέμου (1686), εὔρεν αὐτόσε τοὺς Πατριάρχας Κων/πόλεως Διονύσιον Δ' καὶ Δοσίθεον τὸν Ἱεροσολύμων, εἰς ὃν τελευταῖον ἐν πρώτοις ἀπετάθη. Ἀλλ' ὁ Δοσίθεος μετ' ἀγανακτήσεως ἀπέκρουσε τὴν περὶ καθυποτάξεως τοῦ Κιέβου εἰς τὴν Μόσχαν πρότασιν, κηρύξας αὐτὴν ἐγγράφως ἀντικανονικὴν, ἐλέγξας τὴν φιλοδοξίαν τοῦ Πατριάρχου Μόσχας καὶ διακηρύξας ὅτι αὐτὸς οὐδέποτε θα ἀνεγνώριζε τὴν καθυπόταξιν ταύτην καὶ ὅτι

θὰ προέτρεπε καὶ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην νὰ τὴν ἀποκρούσῃ, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Τότε ὁ Ἀλέξιεφ ἀπετάθη πρὸς τὸν Μ. Βεζύρην, ὅστις, μὴ θέλων νὰ προσθέσῃ καὶ τὴν Ρωσσίαν εἰς τοὺς λοιποὺς ἐχθροὺς τῆς Τουρκίας, διέταξεν αὐθαιρέτως τὸν Πατριάρχην Διονύσιον νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν Ρωσσίαν ὅπερ καὶ τῇ βίᾳ ὑπέικων ἐξηναγκάσθη νὰ πράξῃ οὗτος, αὐτοβούλως ὅμως καὶ ἄνευ συνοδικῆς διαγνώμης καὶ ἀποφάσεως, διὸ καὶ οὐδὲν τὸ σχετικὸν ἀπαντᾷ ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς Κώδιξι τῆς τότε ἐποχῆς. Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Διονυσίου ἀπὸ κανονικῆς ἀπόψεως ἦτο ἐντελῶς ἄκυρος, ὡς ἀντικειμένη εἰς τοὺς κανόνας Ἀποστολικὸν ΛΔ' καὶ Ἀντιοχείας Θ', τοὺς ἀπαγορεύοντας εἰς τὸν Πρῶτον νὰ ἐνεργῇ τι ἄνευ τῆς τῶν λοιπῶν Ἱεραρχῶν γνώμης καὶ ὡς ἔργον βίας, ἣτις πρᾶξις εἶνε ἄκυρος κατὰ γενικὴν ἀρχὴν τοῦ Δικαίου. Πρὸς τοῦτοις καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Διονυσίου τεθέντες ὅροι, περὶ μνημοσύνου ἐν πάσῃ τελετῇ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Κιέβου πρὸ παντὸς ἄλλου καὶ τῆς διατηρήσεως τῶν δικαίων τῆς Ἐκκλησίας Κιέβου, παρεβιάσθησαν ὑπὸ τῶν ἐν Μόσχᾳ. Οἰκοθεν δὲ νοεῖται ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι τοῦ Βασιλείου τῆς Πολωνίας ἐξηκολούθησαν νὰ παραμένωσιν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας καὶ νὰ ἀναγνωρίζωσι τὸν Οἰκ. Πατριάρχην ὡς κεφαλὴν αὐτῶν: ὡς ἐκ τούτου καὶ οἱ ὀρθόδοξοι Καρπαθορρωσίας ἀπεδέξαντο μετὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον διρισθέντα παρ' αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Οἰκ. Πατριάρχου πατριαρχικὸν Ἐξαρχον.

Ἡ καθυπόταξις λοιπὸν τῆς Ἐκκλησίας Κιέβου ὑπῆρξε τελείως ἀντικανονικὴ καὶ ἄκυρος οὔτε ἐνομομοποίησεν αὐτὴν ὁ διαρρεύσας χρόνος, διότι, κατὰ τὸ γενικὸν ἀξίωμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου, ὅπερ ἀναγνωρίζουσι καὶ οἱ ἱεροὶ κανόνες, «τὸ ἐξ ἀρχῆς ἀνυπόστατον οὐ βεβαιοῦται τῇ χρονίᾳ παραδρομῇ» (Πανδεκτ. 50,17 reg. juris Βασίλ. II 3,29). Ἡ δὲ δικαιοδοσία τῆς Ἐκκλησίας Ρωσσίας ἐπὶ τῶν ἐν Πολωνίᾳ Ὀρθοδόξων ἐπεβλήθη πολλῶ βραδύτερον, μετὰ τὸν διαμελισμὸν τοῦ Βασιλείου τῆς Πολωνίας, ὅστις ἀρξάμενος τῷ 1793 συνεπληρώθη τῷ 1815, ἐπομένως πολλῶ βραδύτερον τῆς ἀναγνωρίσεως ὑπὸ τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ρωσσίας, μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ Πατριαρχείου τῷ 1723. Ἐγένετο δὲ ἡ καθυπόταξις τῶν ἐν Πολωνίᾳ ὀρθοδόξων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρωσίας ὅλως αὐτοβούλως, ἄνευ τῆς τηρήσεως τῶν νενομισμένων ἐν παραπλησίαις περιστάσεσι τύπων, ὅπως κατὰ τὸ 1822 διὰ Τσαρικοῦ Διατάγματος καθυπετάγη τῇ Ρωσικῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ ἡ αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία τῆς Σιβηρίας, ὅπως κατὰ τὸ 1878 μετὰ τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον καθυπετάγη αὐτοβούλως τῇ Ρωσικῇ Συνόδῳ ἡ περιφέρεια Βατούμ, ἡ ὑπαγομένη τῷ Οἰκουμενικῷ θρόνῳ, χωρὶς νὰ δύναται οὗτος ἔνεκα τῶν καιρικῶν περιστάσεων νὰ ἄρῃ τὴν φωνὴν αὐτοῦ κατὰ τῶν τοιούτων αὐτοβούλων ἐνεργειῶν.

Κατὰ συνέπειαν τῶν ἀνωτέρω τῶν ἐν τῷ Βασιλείῳ Πολωνίας ὀρθοδόξων μὴ ὑπαχθέντων τῇ Ἐκκλησίᾳ Ρωσσίας κατὰ τὰς νενομισμένας κανονικὰς διατυπώσεις, δικαιούται ἡ Ἐκκλησία Κων/πόλεως νὰ λάβῃ τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτῶν μητρικὴν μέριμναν, κατὰ τοσοῦτῳ δὲ μᾶλλον καθόσον τῶν ἐν λόγῳ ὀρθοδόξων

εὐρισκομένων νῦν ἐν ἐτέρῳ ἀνεξαρτητῷ ἀπὸ τῆς Ρωσσίας Κράτει, προκύπτει αὐτομάτως ipso jure ἢ ἐφαρμογῇ τῶν Κανόνων ΙΖ' τῆς Δ' Οἰκουμην. Συνόδου καὶ ΔΗ' τῆς Πενθέκτης καθ' οὓς «τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τόποις καὶ ἡ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τάξις ἀκολουθεῖτω», τοὺς ὁποίους κανόνας οὕτως ἐρμηνεύει ὁ Ἱερός Φῶτιος: «τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ μάλιστα τὰ περὶ ἐνοριῶν δίκαια, ταῖς πολιτικαῖς ἐπικρατεῖαις καὶ διοικήσεσι συµμεταβάλλεσθαι εἴωθε».

Ἐν τοῖς Πατριαρχείοις τῆ 3 Νοεμβρίου 1924

Διὰ τὴν Ἐπιτροπὴν Ὁ Πρόεδρος

Ὁ Κυζίκου ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ

Εκκλησία 3 (1925) 5 - 6. Ακανθόπουλος, Οι θεσμοί, s. 292 - 296.

tłumaczenie:

3 listopada 1924

Do Jego Świątobliwości patriarchy ekumenicznego i Św. Synodu.

Zgłębiając z wielką ostrożnością pod względem historycznym i kanonicznym postawioną pod rozpatrzenie komisji sprawę Kościoła prawosławnego w Polsce, przedstawiamy następujące rezultaty tych badań.

Metropolia Rusi, wpisana na 61 miejscu w „Uchwałach Leona Mądrego, w jakiej kolejności znajdują się trony Kościołów lokalnych podlegające patriarchatowi konstantynopolitańskiemu”, była przede wszystkim jednolitą z tytułem kijowskiej i całej Rusi, posiadającą siedzibę na początku w Kijowie, następnie we Włodzimierzu i na koniec w Moskwie, gdy ta przyswoiła tytuł kijewsko-moskiewskiej. Jednak mniej więcej w poł. XV stulecia (1462), dzięki uzyskanemu prawu odrębności przez Litwę, ukształtowały się dwie wyróżniające się i niezależne od siebie metropolie moskiewska i kijowska, za zgodą patriarchy ekumenicznego, który wyświęcił na biskupa nowego metropolitę kijowskiego Grzegorza Camblaka przyjmując tytuł egzarchy patriarchy ekumenicznego. Wraz z podwyższeniem metropolii moskiewskiej do rangi piątego tronu patriarchalnego przez Jeremiasza II w 1589 r., metropolia kijowska, nadal pozostawała pod jurysdykcją patriarchatu ekumenicznego, który ją nadzorował przez delegowanych przedstawicieli lub egzarchów i pełnomocników, w ogóle brał czynny udział w jej zarządzaniu. Tak na przykład, Jeremiasz odwiedzając w 1589 r. Kijów, zasuspendował kijowskiego Onesyfora, z powodu dwuzęstwa, jak też innych podobnych mu kleryków, wyświęcił nowego metropolitę kijowskiego Michała Rogożę, zatwierdził i pobłogosławił bractwo Objawienia Pańskiego, przekształcone w późniejszym czasie w Akademię i nakazał zwołanie eparchialnego synodu Ukrainy, który zebrał się w 1588 r., ogłaszając jednogłośnie w sym pierwszym postanowieniu, że patriarcha konstantynopolitański jest zwierzchnikiem Kościoła Ukrainy, dlatego wszyscy winni okazywać mu swą zależność. W 1620 r. Teofan Jerozolimski przejeżdżał przez Ruś z pełnomocnictwem patriarchy

ekumenicznego. Funkcję Teofanesa uznał także król Polski Zygmunt, nakazując mu oddawanie należnego szacunku. Posiadając wszelkie prawa działania w imieniu patriarchy ekumenicznego, wyświęcił na metropolitę kijowskiego Hioba, jak również arcybiskupów i biskupów w nieobsadzonych diecezjach, przywrócił działalność Synodu hierarchii z kanonicznym prawem wyboru miejscowego metropolity, zatwierdzonego przez patriarchę ekumenicznego. Powyższe prawo przestrzegano podczas wyborów metropolitów kijowskich: Moły (1632) jak również Sylwestra Kossowa (1647).

Po przemianach politycznych i odzyskaniu niepodległości Ukrainy przez hetmana Chmielnickiego oraz politycznym zjednoczeniu z Rosją (1654), została wysunięta sprawa kościelnego połączenia z Moskwą. Jednak metropolici kijowscy, biskupi, kler, szlachta, cały lud odrzucili wyraźnie próbę przyłączenia, np. Sylwester kijowski jasno zaznaczył w rozmowach z Moskwą, żeby ani on ani jego wierni nie odrzucali posłuszeństwa patriarsze konstantynopolitańskiemu, któremu podlegają zgodnie z prawem bożym, chrztem i kanonami Ojców. Natomiast następca Sylwestra, Dionizy, zaproszony przez patriarchę Nikona, aby zostać wyświęconym w Moskwie, odrzucił zdecydowanie powyższą propozycję, wysyłając swego przedstawiciela do Moskwy w celu objaśnienia powodów kanonicznych swej decyzji. Nikon z konieczności przyjął życzliwie przedstawiciela Dionizego, uznając wszystkie prawa Kościoła kijowskiego i radząc rządowi w Moskwie, aby uczynił to samo, i tak powrócił do Kijowa przedstawiciel z wieloma darami. Jednakże niezależność Kościoła kijowskiego i Ukrainy były cierniem w oczach władz moskiewskich. Dopiero następca kolejnych metropolitów kijowskich: Dionizego, Józefa i Antoniego, na którego wybrano Gedeona, poddał się namowom wyświęcenia przez patriarchę moskiewskiego, jednak licznie zgromadzony synod w Kijowie ogłosił wybory za nieważne, a chirotonię uznał za bezprawną, ponieważ odbyła się bez wiedzy patriarchy konstantynopolitańskiej, zaś sam Gedeon wyjaśniał później władzom w Moskwie, że jest niemożliwym, aby utrzymał się na tronie bez zatwierdzenia i błogosławieństwa patriarchy konstantynopolitańskiej, dlatego z Moskwy został delegowany do tego ostatniego, poseł Nikita Aleksiejew z drogimi prezentami w postaci monet i skór owczych oraz z pismami od cara i patriarchy moskiewskiego Joachima.

Po przybyciu Aleksiejewa do Adrianopola, gdzie z powodu wojny z trójprzymierzem: Polską, Austrią i Wenecją (1686) znajdował się sułtan, spotkał się z patriarchami: konstantynopolitańskim Dionizym IV i jerozolimskim Dosyteuszem. Na początku zwrócił się do tego drugiego. Jednak Dosyteusz z oburzeniem odrzucił propozycję podporządkowania się Kijowa Moskwie, stwierdzając w swym piśmie, że jest to akt niekanoniczny. Skrytykował ambicjonalne dążenia patriarchy moskiewskiego obwieszając, że nigdy nie zamierza przyjąć przedłożonej propozycji podporządkowania metropolii i że wpłynie na patriarchę ekumenicznego, aby ją odrzucił, co się stało. Wówczas Aleksiejew zwrócił się do wielkiego wezyra, z żądaniem nielegalnego wymuszenia na patriarsze Dionizym zadośćuczynienia Rosji, pod groźbą przyłączenia się Rosji do wrogów Turcji, dlatego patriarcha w skutek zastosowanego szantażu wydał stosowny dokument, jednakże uczynił to samowolnie, bez wiedzy i decyzji członków synodu, gdyż nie zachowała się żadna wzmian-

ka z tamtej epoki w kodeksach patriarchalnych. Powyższa uchwała Dionizego pod względem kanonicznym była całkowicie nieważna i niezgodna z kanonami: 34 apostołskimi i 9 antiocheńskimi, zabraniającymi pierwszemu działaniu bez wiedzy pozostałej hierarchii i z użyciem presji, a sama uchwała była nieważna zgodnie z ogólnymi zasadami prawa. Zasady zawarte w uchwale patriarchy Dionizego, o wspomnianiu podczas każdej celebracji jego imienia przez metropolitę kijowskiego, a przede wszystkim zachowania praw Kościoła kijowskiego, zostały pogwałcone przez Moskwę. Zrozumiałym jest, że prawosławni w Królestwie Polskim pozostawali nadal niezależni od patriarchatu moskiewskiego uznając za swego zwierzchnika patriarchę ekumenicznego, poza tym prawosławni Rusini karpaccy wraz z zakończeniem I wojny światowej przyjęli naznaczonego przez patriarchat ekumeniczny egzarchę.

Podporządkowanie Kościoła kijowskiego było aktem bezwzględnie niekanonicznym i nieważnym. Nawet mijający czas nie uprawomocnił tego aktu, ponieważ zgodnie z ogólnym aksjomatem prawa rzymskiego, potwierdzonego także przez św. kanony, „to, co jest od samego początku bezpodstawne nie zatwierdzi nawet przemijający czas” (Πανδέκτ. 50,17 reg. juris Βασιλ. II 3,29). Natomiast jurysdykcja Kościoła rosyjskiego została narzucona prawosławnym w Polsce dużo później, po rozbiorach Królestwa Polskiego, rozpoczętych w 1793 i zakończonych w 1815, w rezultacie o wiele później niż uznanie przez patriarchat ekumeniczny Św. Synodu w Rosji, po likwidacji patriarchatu w 1723 r. Podporządkowanie prawosławnych w Polsce Kościołowi rosyjskiemu miało miejsce całkowicie samowolnie, bez zachowania uprawomocnionych w zbliżonych sytuacjach form, na podobieństwo takich sytuacji jak tej z 1822 r., gdy ukazem carskim został podporządkowany Św. Synodowi w Rosji Kościół autokefaliczny Syberii, czy tej z 1878 r., gdy po wojnie rosyjsko-tureckiej została samowolnie podporządkowana Synodowi Rosyjskiemu peryferia kościelna Batumi, znajdująca się pod jurysdykcją tronu ekumenicznego, nie mogącego wówczas zaprotestować przeciwko takiej samowolnej działalności i pozbawionego głosu na skutek trudnej sytuacji, w której się znajdował.

Na skutek zmian politycznych w Królestwie Polskim, obywatele wyznania prawosławnego zgodnie z ustaleniami kanonicznymi nie podlegają Kościołowi rosyjskiemu. W konsekwencji Kościół konstantynopolitański posiada prawo roztoczenia stosownej matczynej troski, tym bardziej w stosunku do prawosławnych znajdujących się w odrębnym od Rosji niepodległym państwie. Automatycznie znajdują w danej sytuacji ipso jure zastosowanie kanony: 17 IV Soboru Powszechnego oraz 38 Piąto-szóstego, zgodnie z którymi „ustrój spraw kościelnych powinien iść śladem form politycznych i społecznych”, które tłumaczy w sposób następujący św. Focjusz: „prawa dotyczące spraw kościelnych, a w szczególności tych parafialnych, powinny stosować się do zmian politycznych i administracyjnych”

Patriarchat, 3 listopada 1924 r.
Przewodniczący komisji
Metropolita Kizyku Kallinik